EVANGELIE EN TALMUD,

UIT HET

OOGPUNT DER ZEDELIJKHEID VERGELEKEN,

DOOR

Dr. H. OORT,
Hoogleeraar te Leiden

LEIDEN,
S. C. VAN DOESBURGH.
1881.

Oort, H., Evangelie en Talmud uit het oogpunt der zedelijkheid vergeleken, Leiden 1881, bl 80 volgen.

Snelpersdruk van H. C. A. Thieme, te Nijmegen.

INHOUD.

I. Inleiding. Hoofdstelling. Belang der zaak, *a.* tot recht verstand van de verhouding tusschen Jodendom en Christendom, bl. 1; *b.* voor onze eigene levensopvatting, bl. 3. Aanleiding tot het schrijven van dit werk, bl. 4. Een persoonlijke quaestie, bl. 5.

II. De zedelijke beginselen van Jezus. Moeilijkheid, het oorspronkelijk Evangelie te kennen, bl. 9. Matth. 5 : 18, 19, bl. 11. Ideëel karakter van Jezus' zedeleer, bl. 12. Geen uitwendig gezag, bl. 15. Jezus' verhouding tot den godsdienst van zijn volk, bl. 19.

III. Hoe men Talmud en Evangelie niet moet vergelijken. Verwatering der Evangeliewoorden, bl. 22. Verkeerde vertaling van Talmudplaatsen, bl. 24. Gittin 35 *a*, bl. 25. Baba Mezia 32 *b*, bl. 27. Slordig citeeren, bl. 33.

IV. Hoofdbeginselen der Talmudische zedeleer. Zij is wettisch, bl. 37. Schrift en overlevering, bl. 40. Beginsel van gezag, bl. 42. Leer der verdienste, bl. 44.

V. Gevolgen dier beginselen voor de zedelijkheid. Wat bewijzen de parallelen tusschen Evangelie en Talmud? bl. 46. Vormelijkheid en loondienst onvermijdelijke gevolgen van de beginselen der Talmudische zedeleer, bl. 47. Loondienst, bl. 50. Vormelijkheid, bl. 54. Hoe men leerde de hand te lichten met de eischen Gods, bl. 57. De schadelijke gevolgen van het formalisme niet weggenomen door de haggada, bl. 60. De onderscheiding van zedewet en strafwet, bl. 61.

VI. De Talmudische beginselen in hunne toepassing. op *a.* getrouwheid aan overtuiging, bl. 66; *b.* kuischheid, bl. 69; *c.* den eed; ongeldige geloften, bl. 71; reservatio mentalis, bl. 73.

VII. Vervolg. Toepassing op de verhouding tot de heidenen. Verklaring van Matth. 5 : 43 vv., bl. 79. De vijandshaat die in het O. T. geboden werd en bij de Joden bestond, bl. 80. De Joodsche apologeten over dit punt, bl. 82. Baba Bathra 10 *b*, bl. 84. Woorden van verdraagzaamheid in den Talmud zeldzaam, bl. 89. De haat tegen heidenen gepredikt; Aboda zara 26, bl. 90; andere plaatsen, bl. 93. Hoe hiermee voorschriften van verdraagzaamheid te rijmen, bl. 94.

VIII. Slotsom. Een afgrond tusschen Jezus en het Jodendom, bl. 97. Niet tusschen Joden en Christenen. De Joden, bl. 98. De Christenen, bl. 101. Wat het Evangelie als opvoedingsmiddel boven den Talmud voor heeft, bl. 102.

I.

De zedelijkheid van het Evangelie staat in menig opzicht lijnrecht tegenover die van den Talmud. Niet slechts is de eerste veel reiner en verhevener, maar zij hebben een zoo onderscheiden karakter, dat men zich van de andere geheel dient los te maken, om het vermogen te hebben, de eischen van Jezus te verstaan en op te volgen.

Ziedaar een stelling, die ongetwijfeld door velen met verwondering vernomen wordt. Dat zij waar is, hoop ik in de volgende bladzijden aan te toonen.

Om twee redenen is het voor ernstig gezinde menschen die zich rekenschap willen geven van hun doen en laten, wenschelijk, deze zaak scherp in 't oog te vatten.

Vooreerst tot recht verstand van een belangrijk verschijnsel in de geschiedenis van den godsdienst.

Voortgekomen uit het Jodendom, gevoed met het merg der Schriften die door Israël als heilig erkend waren, heeft Jezus gestaan tegenover den godsdienst zijner

tijdgenooten, en in welk opzicht de overleveringen omtrent hem ook onzeker zijn, hierin komen alle berichtgevers overeen: hij bestreed de toongevers op godsdienstig gebied, Farizeeën en schriftgeleerden, die van hun kant hem vervolgden en aan het kruis brachten. Was dit het gevolg van een betreurenswaardig misverstand, zooals tegenwoordig soms van Christelijke, vaker van Joodsche, zijde beweerd wordt? Of is die strijd gevoerd, omdat zoowel Jezus als de schriftgeleerden terecht beseften, dat hunne beginselen met elkander onvereenigbaar waren?

Het Christendom heeft nu achttien eeuwen naast of tegenover het Jodendom gestaan. Waarom? Vormt de Christelijke dogmatiek den scheidsmuur? Het geloof aan de Drieëenheid bij voorbeeld, tegenover de belijdenis van Gods eenigheid door Israël? Of de vergoding van Christus, zoodat met het wegvallen hiervan de weg tot verbroedering gebaand is? Waarlijk niet! Wie zoo oordeelt, de Christenen uit de Middeleeuwen — en de middeleeuwsche Christenen van tegenwoordig — die de Joden vervolgden, omdat dezen hun heer gekruisigd hadden, waren meer in hun recht dan hij. Het een of ander uitwas van het Christendom, deze of gene bijkomstige zaak, of eenige gebruiken van het Jodendom, den Christenen vreemd, zouden die klove gegraven hebben en in stand houden? Welk een oppervlakkigheid dit te meenen!

De onkunde in deze zaak is niet gering, ook bij menschen van wie men het niet verwachten zou. Tegen het ergerlijk pamflet van A. Rohling, Der Talmudjude [1]), dat in weinige jaren een zestal uitgaven be-

1) Der Talmudjude. Zur Beherzigung für Juden u. Christen aller Stände. Münster. 1e uitg. 1872, 5e 1876.

leefd heeft, gaf dezer dagen de bekende Leipziger hoogleeraar Franz Delitzsch een boekje in het licht, Rohling's Talmudjude. Falsche Wage ist nicht gut[1]). Terecht geeselt hij hierin den Katholieken hoogleeraar, die er zich een genot van gemaakt had, eenige der platste, onzinnigste en hatelijkste plaatsen uit den Talmud bij elkaar te voegen, om de Joden bij de Christenen zwart te maken; ook toont hij aan, hoe de aanklager verscheiden malen het oorspronkelijke niet verstond en daardoor miskende; maar hijzelf ziet, in zijn ijver om de Joden te beschermen, voorbij, dat Evangelie en Talmud, uit het oogpunt van zedelijkheid beschouwd, onverzoenlijke vijanden zijn, en heeft daardoor het antwoorden aan zijn tegenstander zeer gemakkelijk gemaakt.

Goed in te zien, hoe onverzoenlijk Evangelie en Talmud zijn, is niet alleen van belang tot rechte waardeering van die belangrijke historische verschijnselen, het is ook van waarde voor onze eigene levensopvatting. Het scepticisme in zake van godsdienst is tegenwoordig groot; met de belijdenissen der kerkgenootschappen is voor zeer velen schier elke overtuiging ten aanzien der onzienlijke dingen gevallen. Dit veroorzaakt een leegte, door menigeen smartelijk gevoeld. Dat toch het geloof een macht is die bergen verzet, en het ongeloof, hetwelk de geestdrift dooft en het hart op den duur koud maakt, een bedenkelijke verslapping van levenslust en werkkracht ten gevolge heeft, is niet te loochenen.

Doch deze erkenning baat nog zeer weinig. Men mag noch kan zichzelven of anderen een geloof opdringen,

---

1) Leipzig, 1881.

dat trouwens slechts een namaaksel wezen zou, hoogstens een stroovuur.

Van welke zijde zal de redding komen? Hoe kan het opkomend geslacht, levend in een dampkring van twijfel of beslist ongeloof, gewend aan kritiek ook op het hoogste en heiligste, geleerd te verwerpen voordat het nog zelf oordeelen kan, hoe zal dat bewaard worden voor het gevaar, allen zin voor het hoogere, alle idealisme te verliezen? Zal het hiertoe zich moeten werpen in de armen eener Kerk of eener belijdenis? Dit zou een halve zielemoord zijn. Of zal een nieuwe filosofie geboren, een rationeel godsbegrip, waarmee de denkende menschen instemmen, uitgedacht worden, als plaatsvervangster van het verloren geloof? Men kan er lang op wachten!

Van den kant der zedelijkheid moet het heil komen. Alleen een opstanding van het zedelijk leven, een herleving der geestdrift voor hetgeen goed is, brengt redding aan; wie een goed mensch wil zijn en een zedelijk ideaal zoekt te bereiken, vindt waarheid in welken vorm dan ook, waarheid waarbij hij leven kan.

De vraag: wat is waarheid? beweegt zich dus het eerst op het gebied van het zedelijk goede. Welk is het ideaal van goed-zijn, en waar ligt de weg derwaarts? Evangelie en Talmud staan in dit opzicht volstrekt niet op één lijn, en leiden op ver uiteenloopende wegen. Welke is de ware? Om de belangrijkheid van deze vraag vertrouw ik, dat mij gehoor zal verleend worden.

Aanleiding tot het schrijven van de volgende bladzijden gaf mij eene brochure van den heer T. Tal. Men weet wellicht, dat deze met heftigheid opgekomen was

tegen een opstel van mijne hand in Eigen Haard [1]) over den Talmud. Zijne artikelen hierover in de Israëlietische Nieuwsbode [2]) had ik in het Bibliografisch album van de Gids [3]) beantwoord. In sommige Joodsche kringen hebben mijne opmerkingen de aandacht getrokken, en het Onafhankelijk Israëlietisch Orgaan, fel gebeten op het Amsterdamsch seminarie, welks kweekeling de heer Tal is, gebruikte ze als stormram tegen den opperrabbijn, den heer Dünner, en diens school; het wijdde aan de zaak niet minder dan acht-en-twintig kolommen. Nu onlangs [4]), Febr. jl., verscheen des heeren Tal's tweede geschrift: Een blik in Talmoed en Evangelie [5]).

Evenmin als het vorige is dit streelend voor mijn eigenliefde. Indien de schrijver geoordeeld moet worden volgens het Talmudwoord, dat hij zelf aanhaalt [6]): „Wie het gelaat van zijn naaste wit maakt voor de schare is evengoed als een moordenaar... Drieërlei menschen gaan ter Gehenna zonder er ooit weer uit te komen, een overspeler, iemand die zijns naasten aangezicht wit maakt, en wie hem een slechten naam geeft," dan zal het vonnis over hem zijn: jorêd welô olè „er in en er nooit weer uit!" Veel zaaks toch ben ik blijkbaar niet; mijn „diepe onwetendheid en weergalooze eigenwaan" worden onbarmhartig aan den dag gebracht [7]), en niet alleen wordt mij met een gerust geweten het brevet van volkomen onbevoegdheid in zake van den

1) Jan. 1880.

2) Afzonderlijk uitgegeven onder den titel Professor Oort en de Talmoed, Amsterdam 1880.

3) April 1880.

4) Ik schreef dit in April.

5) Tevens mijn laatste woord aan Prof. Oort in deze zaak Amsterdam, 1881.

6) Bl. 66.

7) Bl. 85.

Talmud uitgereikt, maar ook ondersteld, dat ik bij andere onderwerpen meestal napraat wat mij is geleerd. Evenwel — het verheugt mij dit te mogen zeggen — de toon is niet zoo onbehouwen als die van de eerste brochure, en, wat van meer belang is, de schrijver, inmiddels bevorderd tot opperrabbijn in het ressort Gelderland, geeft hier enkele resultaten van studie ten beste.

Het zij mij vergund, nog eenige weinige volzinnen te schrijven over een punt, dat mij in deze brochure persoonlijk raakt! In Eigen Haard had ik mijne talmudisten een plaats uit Pesachîm over de verwijdering van het gegiste laten lezen, waartegen de heer Tal opmerkte, dat zij daar niet staat. Hierbij nam hij als zeker aan, dat ik mijn „nieuw stukje Talmud" uit de een of andere gebrekkige vertaling had overgeschreven. Deze gissing was niet gelukkig. Immers de discussie van Pesachîm 27 *b* loopt wel over hetzelfde onderwerp, maar wijkt toch sterk af; een der argumenten die ik liet gebruiken wordt daar zelfs niet genoemd, en de slotsom is juist de tegenovergestelde als waartoe ik mijn rabbi's liet komen. Nu, dit zijn blijkbaar geen vertalersfouten. Maar de heer Tal redeneerde: Wat kunnen het anders zijn? Eene ingewikkelde halachische [1]) discussie te begrijpen is toch onmogelijk voor een niet in een Joodsche school gevormd man! — Dit nam ik de vrijheid te ontkennen. Hoe lastig ook, ondoenlijk is het niet. Dat ik de plaats uit den Talmud vertaald had, heb ik hierbij niet gezegd. Hoe kon dit het geval zijn? Nu de heer Tal ontdekt heeft, dat ik ze aan Mechilta ontleend heb — een Hebreeuw-

1) Halacha is eene wettelijke beslissing; al wat verder in den Talmud staat, zedelessen, gelijkenissen, verhalen, bespiegelingen, heet haggada.

schen commentaar op Exodus, ouder dan de Gemara — verwijt hij mij dit scherp en waagt opnieuw een gissing, namelijk dat ik de vertaling van Blazio Ugolino heb nageschreven. Immers, dat ik werkelijk zoo'n Hebreeuwsche redekaveling kan ontcijferen, wil er bij hem niet in. Zou ik de plaats waarlijk aan die vertolking ontleend hebben? Ik zet het den beste, die dom-letterlijke vertaling, welke de heer Tal naast de mijne heeft doen afdrukken, te begrijpen, als men het oorspronkelijke niet verstaat! Daarenboven mag ik hem op één punt opmerkzaam maken. In de eerste brochure wees hij op mijne bijzonder fijne vertaling van n e b e l a door „niet-kòsjer vleesch" als een onweersprekelijk bewijs dat de overzetting niet van mij was. Zelfs een niet ongeoefend Talmudist zou hierin licht gefeild hebben! Voor mij kon n e b e l a niets anders beteekenen dan „cadaver, aas". — Welnu, in Ugolino's vertaling staat „cadaver". Hoe kom ik dan toch aan die fraaie opvatting? Opdat de heer Tal niet ten derden male een ongelukkige gissing wage, zal ik hem meedeelen, dat ik bij die gelegenheid een vogel in de vlucht geschoten heb. Dat het gewone woord voor niet ritueel geslacht of niet-kòsjer vleesch t e r e f a is, wist ik, maar ik meende dat n e b e l a een ander, niet ongebruikelijk woord voor dezelfde zaak was. en daar het in die plaats van Mechilta volgens het verband niets anders beteekenen kan, heb ik het zoo vertaald, niet wetende dat ik iets meesterlijks deed. Genoeg van deze zaak

Over eenige andere punten van ondergeschikt belang zou ik het een en ander kunnen schrijven, o. a. over de beteekenis van m i s j n a; maar op gevaar af dat de heer Tal er uit opmaakt, dat ik niets op hetgeen hij

zegt heb aan te merken, zwijg ik er verder over, omdat het voor het publiek waarvoor ik thans schrijf van geen waarde is, en kom tot de hoofdzaak.

In antwoord op mijne opmerking in de Gids: de ideale zedeleer van Matth. 5 zou in den Talmud een vreemd figuur maken. Verbeeld u Jezus' spreuk: „Uw woord zij ja ja, neen neen; al wat daarboven gaat is uit den Booze", midden in het tractaat Nedarîm met zijne onderscheidingen tusschen geldige en niet geldige eeden en geloften, met zijne regeling van de reservatio mentalis! — geeft de heer Tal een groot aantal plaatsen uit den Talmud en eenige andere oude rabbijnsche werken — door hem stilzwijgend met den Talmud op één lijn geplaatst — als parallelen voor Jezus' woorden in Matth. 5, en grondt op die overeenkomst de stelling, dat de zedeleer van Talmud en Evangelie dezelfde zijn, terwijl hij wat ik over de gelijkenis van den farizeër en den tollenaar schreef, onbeantwoord liet.

Hoever hij in zijn hoofdstelling van de waarheid is afgedwaald, ga ik thans uiteen zetten.

II.

Het Evangelie, met name de zedelijke beginselen die Jezus zijnen leerlingen inprentte, uit de bronnen te bestudeeren, is niet gemakkelijk. Wie zich hieraan waagt, moet, niet minder als wie den Talmud beschrijft, goed beslagen ten ijs komen, of hij loopt veel gevaar te vallen. Immers, wij kennen Jezus niet uit een geschrift van zijne hand, en de drie berichtgevers die iets meer dan de vierde Evangelist op den naam van historieschrijvers aanspraak kunnen maken, geven ons zijn beeld allesbehalve met fotografische juistheid. Zij hebben niet alleen hem tot een wonderdoener gemaakt, maar ook zijne prediking verminkt overgeleverd. Te midden van een hevigen partijstrijd levende en met niet genoeg waarheidszin toegerust om te vatten, dat het ongeoorloofd is, aan een ander woorden in den mond te leggen die hij niet heeft gesproken, hebben zij Jezus velerlei laten zeggen, wat zij meenden dat hij zou gezegd hebben, indien hij in hunne omstandigheden had verkeerd. Zij lieten hem allerlei vragen oplossen, die zij moesten

beantwoorden en waarover in hunne omgeving ernstig verschil van meening bestond. Gelukkig hebben zij tevens uit de bescheiden die hun ten dienste waren, ook echte uitspraken van hun meester medegedeeld, al waren die vaak in lijnrechte tegenspraak met hun eigen inzichten. Alleen na het uitwisschen der eigenaardige trekken die de berichtgevers aan hun Christus toegevoegd hebben, komt het oorspronkelijke beeld voor den dag.

Om dit te leeren kennen, nemen wij nog op eene andere manier onze toevlucht tot de bestudeering der hoofdrichtingen in de oudste Christengemeenten. Het Joodsch-Christendom, het Paulinisme en de Johanneïsche zienswijze, die alle drie zich te goeder trouw op Jezus beriepen, moeten uit zijne werkzaamheid verklaard kunnen worden, voordat wij mogen zeggen te begrijpen, wat hij gewild heeft.

De heer Tal, hoewel volstrekt niet beseffende, welke zware kritische vraagstukken hij had op te lossen om voor scheve voorstellingen bewaard te worden, heeft zijn best gedaan de zaak grondig te behandelen. Niet alleen heeft hij het Grieksch N. T. maar ook vier commentaren op Matth. geraadpleegd, die van v. d. Palm, de Wette, Stier en Tholuck. Hierbij is het hem niet ontgaan, dat deze heeren niet altijd eenstemmig waren, en is bij hem de vraag gerezen, of hij mij, dien hij bestreed, aansprakelijk kon stellen voor hunne inzichten. Hare beantwoording heeft hij zich zeer licht gemaakt. Eén blik in De Bijbel voor Jongelieden, van Dr. Hooykaas en mij, heeft hem getoond, dat hij gerust „de bron mijner beschouwing over de leer der Farizeën in de vier genoemde commentaren mocht zoeken" en ik

„hunne richting eerde en trachtte voort te zetten" [1]. Het getuigt inderdaad van zeldzame scherpzinnigheid, zoo ineens den weg te vinden in den doolhof der richtingen onder de uitleggers des N. Ts. Edoch, indien hij een tweeden en derden blik aan ons werk had gewaagd, dan zou hij gezien hebben, dat wij het met genoemde heeren volstrekt niet eens zijn en — dat de verklaring van Matth. 5 schier vers voor vers in ons boek te vinden is [2]. Met veel minder moeite dan hij zich nu getroost heeft, had hij zich dus kunnen vrijwaren voor het bijbrengen van bewijzen die mijne opvatting volstrekt niet treffen.

Dit geldt vooral van Matth. 5 : 18, 19. Het heet daar, dat Jezus gezegd heeft: „Voorwaar, totdat hemel en aarde zal voorbijgegaan zijn, zal van de wet niet éen jota of tittel voorbijgaan, totdat alles is geschied. Wie dan éen van de minste dezer geboden ontbindt en de menschen aldus leert, zal de minste genoemd worden in het koninkrijk der hemelen; maar wie ze doet en leert, die zal groot genoemd worden in het koninkrijk per hemelen." De oudere schriftuitleggers, verlegen met het feit, dat de Christelijke Kerk zulk eene menigte Joodsche godsdienstplichten heeft afgeschaft, hebben, dit woord verwaterend, geleerd, dat Jezus het werktuigelijk vasthouden aan de letter afkeurde maar den geest der wetten streng handhaafde. Met deze opvatting vóor oogen gaat de heer Tal betoogen, dat de schriftgeleerden ditzelfde hebben bedoeld, terwijl hij zich ontslagen rekent van het bewijs, dat de uitspraak volgens haar

1) Bl. 89 n., 90.

2) V, 267 verv.; zie verder het Register

eenvoudigen zin specifiek Joodsch, specifiek Talmoedisch is [1]). Dat dit niet volkomen waar is, zien wij straks; maar juist omdat het in hoofdzaak wel zoo is en deze uitspraak zich daarom niet rijmen laat met de houding die Jezus gewoonlijk tegen de Wet innam, is zij niet van hem, maar komt op rekening van den Evangelist, die hierin de Paulinische richting bestrijdt [2]).

Laat mij in eenige trekken de zedelijke beginselen beschrijven, die Jezus voorstond!

Het eerste dat ons treft wanneer wij Jezus' woorden doorlezen en overdenken, is, dat hij zijnen hoorders geen min of meer afgeronde wet voorschreef, hun geen tal van geboden gaf die zij met eenigszins goeden wil konden volbrengen, maar zich vergenoegde, hun het ideaal dat zij verwezenlijken moesten voor oogen te plaatsen. Hierbij bekreunde hij zich, noch om de zwakheid hunner krachten, noch om de eischen van het maatschappelijk leven. Wie in het Godsrijk wil ingaan, moet voor dit heil alles over hebben, geld en goed, rust en eer, gezondheid en familiebetrekkingen, het leven zelfs. Is u dit te veel, dan zijt ge mijn volgeling niet. Ga uws weegs! Uw hand, uw oog brengt u tot zonde, kap ze af, ruk het uit! Aan uw maatschappelijk werk hangt uw hart, zie er niet meer naar om! Uw vader en moeder weerhouden u, laat hen varen! Eten, drinken, kleeding, daarom bekreunen zich de heidenen, laat gij God maar voor die dingen zorgen en volbreng zijn werk! Doe wel en zie niet om! Wees een volmaakt mensch, volmaakt als God. Hoe, verbeeldt ge u, dat niet-dood-

1) Bl. 57.
2) D. B. v. J. VI, 272 v.

slaan, niet-echtbreken, niet-valsch-zweren reeds iets prijzenswaardigs is? Nu ja!.... Maar nooit toornig worden, geen oneerbare opwelling hebben, niet het minste tot bekrachtiging uwer woorden zeggen, u geduldig laten slaan, uw vijanden liefhebben, dat en niets geringers is uw roeping.

Zoo luidt het niet op een paar plaatsen, maar gedurig. Dit is de geest van het Evangelie.

Maar dat is schromelijke overdrijving! Wel zeker; noem het gerust onzinnig. Het is onpraktisch! In de hoogste mate; wie twijfelt daaraan? Dat is te zeggen: wanneer een dichter menschen die zulke dingen doen en zoo gezind zijn verheerlijkt, of die idealen, als uit zijn ziel gegrepen, onder woorden brengt, dan vinden wij het schoon. Luthers „Ein fester Burg", met zijn forsch slot: „Delf vrouw en kindren 't graf, Neem goed en bloed ons af, Het brengt u geen gewin; Wij gaan ten hemel in, En erven koninkrijken," maakt niet den indruk van de taal eens waanzinnigen. Integendeel, zoo'n alles trotseerend idealisme heeft iets zeer verkwikkelijks. Nu, wat in den regel slechts dichters voelen of geloofshelden in de verhevenste oogenblikken van hun leven getuigen, dat zeide Jezus in proza, in alle kalmte, gedurig weer. Noem die richting dwaas, zoo ge wilt, maar het is onloochenbaar dat het die van Jezus was. Zijne eischen waren zoo hard, dat menigeen mistroostig heenging met de verzuchting: Wie kan dan gered worden? Toch voer hij voort met de verkondiging dier ideale zedeleer.

Zij hing trouwens samen met zijne geheele beschouwing van den mensch, liever van den indruk dien hij van de menschen op hunne verschillende hoogten van

zedelijke ontwikkeling kreeg. Hij haatte weinige dingen sterker dan de zelfvoldoening, die hij zoo vaak opmerkte. Wat hemzelven betrof: — Wat noemt gij mij goed? antwoordde hij een braaf man, die, oppervlakkig van aard, hem in verrukking „goed" noemde: niemand is goed dan God. Zijne leerlingen trachtte hij te brengen tot het besef, dat als zij alles hadden volbracht waartoe zij geroepen waren, zij konden rekenen gelijk te staan met knechten die hun plicht hadden gedaan, niets meer.

Hoe stond dus 's menschen rekening met God? Niets duidelijker dan dit. Daar niemand, ook niet de beste, in de verte kon beweren, zijn plicht, volgens Jezus' voorstelling hiervan, gedaan te hebben, was het onzin te gewagen van een rekening met God. Van verdienste geen sprake, al had men de volmaaktheid bereikt. Indien God den mensch wilde straffen voor al wat hij te kort kwam, dan ontging niemand het helsche vuur. Loven en bieden met God kwam dus niet te pas.

Van den anderen kant was alles goeds te wachten van den mensch, die, gezind tot ernst en begeerig naar Gods heil, het opgegeven had over zijne meerdere of mindere verdienste te denken, uit te rekenen hoeveel of hoe weinig hij te kort kwam, en of hij bij anderen achterstond dan wel hun vooruit was. Elk uit een edele opwelling verricht werk had zijn waarde, al was het maar een dronk water dien men iemand uit liefde of hoogachting reikte; het penningsken door een weduwe schroomvallig geofferd was kostelijk.

Uit dit oogpunt beschouwd, zijn de zoogenaamde zaligsprekingen belangwekkend. Men kan elk gedeelte er van afzonderlijk beschouwen en trachten er de diepte van te peilen; maar zij hebben vooral gezamenlijk haar

beteekenis. Zij leveren het beeld van een mensch die volgens Jezus op den goeden weg is, een mensch naar zijn hart. Eenvoudig, treurend, zachtmoedig, naar goedheid dorstend, barmhartig, rein van gezindheid, vredelievend, door de wereld gehaat omdat zij God liefhebben, dat zijn zij die het grootste geluk deelachtig worden, waarvoor een mensch vatbaar is. Bij deze beschouwing van de rechte verhouding des menschen tot God, past het volkomen, dat Jezus de zondaarsvriend was: hij wachtte veel meer goeds van een ver afgedwaalde, die zich tot God keerde, dan van een braaf man, die naar het scheen nooit afgedwaald en zeer tevreden over zichzelven was.

Met dit ideëel karakter van Jezus' zedeleer hangt onverbrekelijk samen, dat zij op geen uitwendig gezag rustte.

Wie zijne medemenschen aan eenige uiterlijke godsdienstplichten of zedelijke geboden van beperkten omvang binden wil, kan een uitwendig gezag niet missen, want hij doet altijd iets willekeurigs. Gij moogt niet doodslaan! — Wel verwonden? zwaar? licht? hoe zwaar? — Geen overspel bedrijven! — Wel ontucht? wat is overspel? alleen de daad of reeds een woord, gebaar, gedachte? — Niet haatdragend zijn, maar vergeven! — Hoe dikwijls? is zevenmaal achtereen genoeg? — Heb lief en wees hulpvaardig! — Wien moet ik bijstaan? met opoffering van hoeveel? — Waar eindigt in dit en in elk ander opzicht mijn plicht, waar is de grens te eener zijde tusschen overtreding en plichtsbetrachting, te anderer tusschen plichtsbetrachting en iets bijzonder goeds? Op al die vragen is geen antwoord te geven, dat op deugdelijke bewijzen rust. Dat de een rasser voldaan zijn zal dan de ander, hangt van zijne meerdere of

mindere zedelijke ontwikkeling af, en hij die aan eene schare volgers dezelfde verplichtingen wil opleggen en hun taak nauwkeurig omschrijven, moet dientengevolge zijn bevoegdheid om Gods wil te bepalen staven door een gezag dat buiten dit gebied ligt.

Op het standpunt daarentegen waarop Jezus zijne hoorders plaatste, was dit geheel overbodig. Het ideaal hetwelk hij hun voorhield, als door hen zooveel mogelijk te verwezenlijken, trekt elk eenigermate goed gestemd gemoed aan, omdat het strookt met 's menschen natuur. Wie er niets van gevoelt of de waarheid er van in twijfel trekt, met hem is niet te redeneeren; zijn natuur is zoo misvormd, dat zijn denkvermogen buiten staat is aan die onvatbaarheid te gemoet te komen, zijn wil te flauw voor een krachtige inspanning in die richting, of hij is hiertoe nog te onontwik keld, te zeer kind naar den geest. Wat zou tegen die hinderpalen een uitwendig gezag baten, dat overreedt maar niet overtuigt, dwingt maar niet vormt?

Jezus beroept zich dan ook nooit op Mozes of de Profeten, op Schrift of Overlevering, zoekt ook voor zich niet naar geloofsbrieven. Hij sprak met gezag, ja met zooveel beslistheid dat het aller verbazing wekte, maar dit was alleen het gezag van den geloovige, van den mensch van gemoed en overtuiging, die op vasten toon, zonder de toevoeging van eenig bewijs, zijn Zalig! of Wee u! Dit is Gods wil! of Dat is een gruwel! uitspreekt, omdat hij diep voelt dat het zoo is en niet anders. In tegenspraak met de ouden, met Mozes, zeg ik u ik, niet omdat ik wonderen kan doen of profetieën vervul, ik, niet omdat ik het van mijn leermeesters gehoord heb of mijn uitspraken met die van dezen of

genen overeenkomen, ik, niet omdat ik bekwamer of geleerder ben dan gij, maar enkel en alleen omdat mijn woord een woord van God is en gijzelven dit in den grond van uw hart niet loochenen kunt. Zagen zijne hoorders de waarheid zijner prediking niet dadelijk in, hij trachtte den sluier van vooroordeel en ongewoonte, van gemis aan zedelijken moed om de waarheid in te zien, op te heffen door een beroep op hun eigen oordeel, dat hij opscherpte door een voorbeeld of eene gelijkenis. Wie het dan nog niet inzag, diens instemming te verwerven was, òf voorloopig onmogelijk, òf de moeite niet waard. Zijn beste leerlingen bleken onvatbaar de waarheid te verstaan, dat de eereplaatsen in het Koninkrijk Gods alleen door nederigheid en dienende liefde te verwerven waren; welnu, hij zei het met nadruk, meer niet; hun instemming af te dwingen viel niet in zijn geest.

Door dit ideëel karakter van Jezus' zedeleer en zijne versmading van alle uitwendig gezag werd vanzelf de houding bepaald, die hij aannam ten aanzien van den godsdienst zijner tijdgenooten en van de wet, door de vaderen gehuldigd en van dezen overgeleverd.

Men zegt vaak, dat de beteekenis der hervormers ligt in hetgeen zij afschaffen. Dit is zeer oppervlakkig geoordeeld. Zeker, alle hervormers van eenige beteekenis hebben bestaande gebruiken bestreden en verworpen, oude leeringen als onwaar veroordeeld; maar dit is slechts het uitvloeisel van de waarheid die zij ontdekten of opnieuw in het licht stelden. Ontkenning zonder stelligen achtergrond baat luttel en bereidt in den regel den weg voor erger dwingelandij der leugen. De hervormers van echten stempel houden, niet opzettelijk maar onwillekeurig, alle bestaande gebruiken en meeningen

in eer, zoolang die hen niet hinderen. Al wat in strijd is met de waarheid die in hen leeft, treedt vanzelf in hun ziel op den achtergrond en wordt doodgezwegen of nagelaten, maar eerst wanneer anderen het willen handhaven of het schadelijk blijkt voor hun geestelijk leven, onverbiddelijk bestreden.

Hieruit volgt, dat zulke hervormers niet stelselmatig te werk gaan, ja, dit ook niet kunnen. Zij zijn niet consequent: het eene schaffen zij af, terwijl zij het andere, dat toch niet meer recht van bestaan heeft, onaangetast laten, al naardat, hetzij hun aandacht er op valt, hetzij vriend of vijand eene beslissing uitlokt. Vandaar dan ook, dat hunne houding ten aanzien van de overgeleverde meeningen en gebruiken gedurig verandert en zij in den regel telkens verder gaan in het afbreken. Wie zich stelselmatig tracht te gedragen, hem zal dit niet licht overkomen, maar wie leeft voor een beginsel, hem onvermijdelijk wel. Dat hij veel van hetgeen hem als kind dierbaar en gemeenzaam was, moet laten vallen, zal hem menig pijnlijk uur kosten en daarenboven maken dat zijne bedoeling vaak miskend wordt.

Jezus nu heeft slechts kort gepredikt en in het openbaar verkeerd. Vandaar dat menig vraagstuk, hetwelk de Joodsche Wet hem op den duur stellen moest, hem niet gesteld werd, althans niet met zooveel nadruk, dat hij genoodzaakt was het praktisch op te lossen, ja, dat hij het waarschijnlijk zichzelven niet duidelijk gemaakt heeft, hoe het met menige zaak gaan moest.

In zijn gedrag was hij ongetwijfeld wat wij behoudend zouden noemen; niet alleen gaf hij geen onnoodige ergernis door na te laten wat elk godsdienstig mensch deed, maar hij bleef zich onwillekeurig voegen in het-

geen hij van kindsbeen gedaan had. Zooals hij op sabbat naar de synagoge ging en luisterde naar de voorlezing van Wet en Profeten, zal hij ook wel gewoonlijk de voorgeschreven dagelijksche gebeden, met de riemen om hoofd en linkerarm geslagen, gedaan hebben. Het kwam niet bij hem op, aanmerking te maken op de mezoeza aan de deur der woning waar hij zijn intrek nam, en bij de Wet verboden spijs nuttigde hij niet. Op sabbat ging hij niet reizen, en bij verontreiniging nam hij zeker wel het bad dat hem moest zuiveren. Hieruit is het te verklaren, dat een goed deel zijner volgelingen, met name zij die het meest met hem hadden omgegaan, na zijn dood getrouw de Wet gehoorzaamden en in den waan verkeerden, hiermede in den geest huns meesters te handelen.

Dit was echter eene dwaling. Al was het overeenkomstig het gewoon gedrag van hun meester, in zijn geest was het niet, zich voortdurend aan de voorschriften der Wet te onderwerpen, althans niet zichzelven en anderen hiertoe te verplichten. De Evangeliën zijn vol uitspraken van Jezus tegen de onwaarde der uiterlijke godsdienstplichten. Zeer gematigde staan er naast zeer doortastende. Natuurlijk. Op dit gebied is na zijn heengaan de partijstrijd ontbrand, welks weerspiegeling wij terugvinden in hetgeen men hem liet zeggen. Daar zoowel de meeningen der uiterste rechter- als die der uiterste linkerzijde aan hem worden toegeschreven, is het niet uit te maken, welke juist van hem zijn.

Maar zeer duidelijk is het, hoe hij die vraagstukken beschouwd heeft en in welken geest hij ze moet hebben beslist. Was het vervullen van godsdienstplichten, bidden, aalmoes geven, vasten, iets goeds? Wel zeker,

mits zonder uiterlijk vertoon; anders hadden zij geen waarde hoegenaamd. Vasten, dat deden zijne leerlingen niet veel. Zij waren zeker evenals de meeste Galileërs niet bijzonder stipt en streng. Zou Jezus hen tot vasten hebben vermaand? Bruiloftskinderen vasten niet; zij waren zoolang hij bij hen was veel te blijde om zich bedroefd te toonen. Offers brengen was niet kwaad; maar eerst u met uw broeder verzoend! Voordat gij dit gedaan hebt, moet gij het liever laten. De sabbat worde geheiligd! — Meester, daar trekken uwe leerlingen op den rustdag eenige aren uit den grond; dat mag niet! — Geveinsden! Zelfs David heeft de Wet wel eens overtreden, en priesters arbeiden elken sabbat. De rustdag is ter wille van den mensch, niet omgekeerd. Weldoen althans is op sabbat altijd goed. — Meester, waarom wasschen uw leerlingen de handen niet vóor het eten? Waarom, is het kort bescheid, maakt gij het gebod Gods vader en moeder te eeren krachteloos door uwe ontduikingen, lippendienaars die gij zijt! — Daar zat hij waarlijk met tollenaars en zondaars aan tafel! Dat deed geen godsdienstige Jood; dat mocht niet, want het verontreinigde. Doch Jezus bekreunde zich hierom niet. Het waren kranken, die hem als geneesheer noodig hadden; dit maakte de zaak uit. Ieder die begreep, dat God liever barmhartigheid zag dan offers, zou het met hem eens zijn.

Waarop een dergelijke vrijzinnigheid moest uitloopen, is duidelijk. Hij kon onmogelijk een Jood om zijn afkomst boven een heiden stellen. De tempeldienst hield alleen waarde, wanneer daarbij een goed gestemde ziel voedsel kreeg. Het was dus, indien Jezus' prediking veld won, met de Wet gedaan. Bij nieuwen wijn pasten

nieuwe zakken; het oude Joodsche kleed oplappen, ging niet. Dat Jezus ooit de geheele Wet voor verbindend zou verklaard hebben, is onmogelijk. Zelfs de strengste Joodsche uitspraken van het N. T. gaan zoo ver niet. Heet het dat hij gezegd heeft: wie de minste dezer geboden ontbindt, wordt de minste in het Godsrijk, men merke op, dat zelfs hierin een geduchte ketterij schuilt. Er staat niet, dat die euveldoener zijn plaats in het Godsrijk geheel verbeurt; hij krijgt er slechts een lagen rang; er in komt hij, ondanks zijn afbreken. Dat zou geen schriftgeleerde hem nagezegd hebben.

De richting van Paulus was dus ongetwijfeld in den geest van Jezus: de Wet moest vallen. Dat niet hij maar Paulus dit het eerst zoo nadrukkelijk verkondigd heeft, is hoofdzakelijk toe te schrijven aan het verschil van omstandigheden, die den Apostel, mede onder heidenen predikend, drongen tot een oplossing van vraagstukken, die zich aan Jezus, gedurende zijn kort openbaar leven in het Joodsche land, niet of nauwelijks hadden voorgedaan, maar gedeeltelijk ook aan de minderheid van den leerling, die, buiten staat zich op de hoogte des meesters te handhaven, aan het afbreken veel grooter waarde toekende dan deze. Hij ging stelselmatig te werk en schoot daardoor het doel voorbij. Iets dergelijks als „indien gij u laat besnijden, is Christus u niet nut" of „voor wie den sabbat houdt heb ik vergeefs gearbeid", zou Jezus niet gezegd hebben, die zich vergenoegde op het „éene noodige" aan te dringen. Dat wie dit doet vroeg of laat de geheele Wet moest laten vallen, gevoelden Israëls toongevers instinktmatig. Vandaar hunne vervolging.

Ziedaar de beginselen van Jezus' zedeleer, die tot één

enkel zijn terug te brengen. Zij was idealistisch; daarom èn niet gegrond op eenig uitwendig gezag, èn ten slotte doodend voor de onderhouding eener wet, wier voorschriften niet overeenkwamen met de zielsbehoeften der geloovigen.

Wij willen nu op de zedelijkheid van den Talmud het oog vestigen, na eerst in het voorbeeld van den heer Tal gezien te hebben, hoe men Evangelie en Talmud niet moet vergelijken

---

III.

Groot is het aantal geschriften, waarin uitspraken van het N. T. en van den Talmud ter vergelijking naast elkaar worden gezet [1]). Mij is geen zoo rijke verzameling parallelen van Matth. 5 bekend als de heer Tal in zijn laatste werkje geeft. Wie die lange reeks doorloopt, wordt daardoor licht een weinig overstelpt. Ja, aan dezen en genen Christen, die geneigd was de moraal des N. Ts. ver boven die des Talmuds te stellen, is daardoor de uitroep ontlokt: Leert de Talmud zoo herhaaldelijk hetzelfde als Jezus, dan is er ook in dit opzicht geen kloof tusschen beiden! Hoe onjuist deze gevolgtrekking zou zijn, zelfs indien wij al die citaten uit den Talmud konden laten gelden, zullen wij straks zien. Eerst willen wij echter die aanhalingen wat nauwkeuriger in oogenschouw nemen. Haar getal zal dan zeer gaan slinken.

Vooreerst moeten wij opmerken, dat sommige woorden van Jezus, wier inhoud ook in den Talmud heet

---

1) Opgesomd door A. Wünsche Neue Beiträge zur Erläuterung der Evangelien aus Talmud u. Midrasch S. III.

gevonden te worden, hier zeer flauw zijn opgevat, ja van alle pit beroofd. Jezus zeide: Terwijl de ouden den meineed verboden hebben, keur ik den eed in elk geval af. Gij moet zoo door en door waarachtig zijn, dat het bij u niet opkomt uwe woorden te bevestigen. Met de praktische vraag, wat te doen, als men ons niet gelooven wil, of als de overheid een eed vordert, liet hij zich daarbij niet in; alleen van het standpunt zijner ideale zedeleer is zijn uitspraak te verstaan. Men mag haar wijs of onwijs noemen, om 't even! dit en niets minder heeft hij bedoeld. Alle citaten dus, die alleen inhouden, dat 's menschen woord hem evengoed bindt als een eed, of dat de eeden der lichtvaardigen niets beduiden [1]), doen hier niets af.

„Zalig die treuren" wordt opgevat als: gelukkig de menschen die niet het genot als het hoogste goed beschouwen maar een rein leven, zoodat zij bedroefd zijn over eigen en anderer zonden en de ernst des levens hen aantrekt [2]). Ja, nu zijn de parallelen gemakkelijk te vinden; maar waar is de diepte van het woord gebleven? Niet vele menschen zijn vatbaar voor innige smart. Diep te voelen is reeds bewijs van zielenadel.

„Gij zijt het zout der aarde" [3]) heet gericht te zijn tot hen wier roeping het is anderen te leiden, en hiernaast worden dus allerlei plaatsen gezet, waar de leeraren vermaand worden rein te leven, streng en tevens zacht te zijn, ja zelfs in kleeding en schoeisel de waardigheid van hun stand op te houden. Maar wat heeft dit alles met Jezus' woord uitstaande? Hij verstout zich, tot zijne volgers, eenvoudige burgers zonder rang, titel of

---

1) Tal bl. 86. v. 2) Tal bl. 31. 3) Tal bl. 52.

geleerdheid, te zeggen: gij bewaart de maatschappij voor bederf; als gij er niet waart, ging zij, met al haar wetenschap en kunst, weelde en heerlijkheid, door haar zouteloosheid te gronde. Hiernaast mogen desnoods de uitspraken der profeten over Israëls roeping voor de heidenwereld gezet worden; maar waar kent de Talmud zulk eene ontzaglijke waarde toe aan het zedelijk gehalte van een handvol geloovigen? Misschien doet hij het hier of daar; maar de heer Tal gaf er geen enkel voorbeeld van.

Vervolgens schrappe men alle citaten uit het O. T., want het is niet de vraag, wat dít leert, maar wat de rabbijnen er van maakten. Ook alle aanhalingen uit den Talmud, die door hunne kleurlooze algemeenheid geen indruk kunnen maken. Zoo vermindert het aantal parallelen zeer, en dit is ten dezen niet onbelangrijk, want tien, twintig loopers en half juiste aanhalingen schijnen allicht evenveel te wegen als althans één, twee ware parallelen.

Eindelijk zijn verscheiden citaten geheel ongeldig, omdat ze verkeerd vertaald of uit hun verband gerukt zijn. Of hun aantal in vergelijking met de geheele schaar groot is, weet ik niet, want tijd en lust ontbreken mij om ze alle te controleeren. Ik wil hier een tweetal behandelen, ook omdat het voor mijn lezers niet onwenschelijk is, op die manier met een paar plaatsen in den Talmud nader kennis te maken.

Natuurlijk liet ik mij in de keus van uitspraken, die ik in het oorspronkelijke ging bestudeeren, onder andere leiden door de schoonheid er van. Ik koos de treffendste uit, zulke, waarbij ik verwonderd had gevraagd: staat dat er werkelijk?

Vooreerst dan het citaat uit Gittîn 35 *a*, dat ons aldus wordt weergegeven [1]). „Eens, in een tijd van hongersnood, gaf iemand aan eene weduwe een gouden Denar in bewaring. Zij bewaarde dit goudstuk in den meelbuidel. De Denar kwam daardoor onder het meel, en eindelijk in een brood, dat door de weduwe aan een arme werd weggegeven. Na eenigen tijd kwam de eigenaar van het goudstuk en eischte het op. Het werd natuurlijk niet gevonden. Toen riep de weduwe uit: Moge het vergif des doods een mijner kinderen treffen, wanneer ik iets van uw goudstuk genoten heb!" Weinige dagen later stierf een harer kinderen. Toen de schriftgeleerden dit vernamen, zeiden zij: Ziet, zoo zwaar wordt hij gestraft, die bij zijne verzekering eeden voegt, zelfs al behelzen zij volle waarheid, hoe streng zal dan de straffe zijn van hem die valsche eeden zweert!"

Tegen deze vertaling heb ik een bezwaar, dat klein schijnt maar inderdaad groot is. De heer Tal, die hier, als elders, zeer vrij vertolkt, laat de schriftgeleerden zeggen: zoo zwaar wordt hij die eeden doet, gestraft, „zelfs al behelzen ze volle waarheid." Door zoo te vertalen toont hij de plaats volstrekt niet begrepen te hebben; er staat toch: „indien het hem die in trouw of naar waarheid [2]) zweert aldus (nl. gaat), hoeveel te meer hij die leugenachtig zweert!" en dat dit niet op hetzelfde neerkomt, zal men zien, als men slechts éen regel verder leest. Deze toch behelst het volgende: „Waarom (nl. werd zij gestraft)? Zij werd gestraft, omdat zij nut had gehad van de plaats des goudstuks." Wat dit beteekent, is niet dubbelzinnig. Het goudstuk had in het

---

1) Bl. 87. 2) *Beëmét.*

vat en daarna in het brood de plaats van meel ingenomen. Al had zij hiervan niets geweten en het brood zonder betaling weggegeven, de aanwezigheid van het goudstuk had haar toch een weinig meel bespaard, en onwetend had zij niet „de volle waarheid" gezegd. Indien zelfs hiervoor iemand gestraft wordt, hoeveel te meer voor een meineed! Ten overvloede wordt de plaats door „Rasji," den commentator dien de Joden bijna altijd volgen, zoo verklaard.

Wij konden het hierbij laten. Maar nu wij toch eens deze bladzijde vóor ons hebben, lust het ons, dit verhaal in zijn verband te bezien. Het behoort tot de Gemara op Misjna Gittîn 4 : 3, waar wij lezen, dat een weduwe oudtijds uit het vermogen van weezen de betaling van haar huwelijksgift kon verkrijgen, mits zij een eed deed (nl. dat dit haar toekwam); maar later vorderde men dit niet (volgens de commentaren: omdat een eed haar niet genoeg bond), en rabbi Gamaliël de oudere bepaalde, dat een weduwe een gelofte zou uitspreken volgens voorschrift der schriftgeleerden. – Een gelofte is in dit geval niets dan een zwaarder vorm van eed. Een verhaal, ten bewijze dat elke soort van eed gestraft wordt, zou hierbij zeker zonderling genoeg te pas komen! En op dat verhaaltje volgt nu de beantwoording van verschillende vragen, als: van een weduwe moet geen eed gevorderd worden, wel van een verstooten vrouw? Voor een rechtbank doet eene weduwe geen eed, wel in het dagelijksch leven? Op beide vragen is het antwoord bevestigend.

Mij dunkt, wij zullen deze parallel van het stoute woord: al wat boven ja en neen gaat is Duivelswerk, maar schrappen, niet waar?

Op bl. 70 der brochure van den heer Tal trof mij dit citaat uit Baba mezia 32 b: „Er staat geschreven (Ex. 23 : 4, 5): Wanneer gij den os van uwen vijand ontmoet, of zijn ezel die verdwaald is, dan zult gij denzelven hem terugbrengen. Wanneer gij den ezel van uwen vijand zult zien ter nederliggen onder zijn last, en gij zoudt willen nalaten hem te helpen losmaken..... gij zult hem helpen losmaken. Ziet! als gij zoudt ontmoeten het lastdier van uwen vriend, onder zijn last ter nederliggend en daarnaast staat uw vijand, die hulp behoeft, om den last zijn ezel op te laden — help dan eerst uwen vijand. Zelfs al zou het lastdier van uwen vriend eenige oogenblikken langer smart lijden, gebukt liggend onder den last — help eerst uwen vijand; want gij moogt geen haat hebben in uw hart jegens uwen broeder, en de booze neiging daartoe met kracht te bedwingen — dit gaat vóor alles."

Dit is waarlijk treffend! Welk een teerheid: al moet ook het dier van uw vriend eenige oogenblikken langer smart lijden! Welk een diepe opvatting: help uwen vijand het eerst, want gij moet vóor alles den haat uit uw hart bannen! Gulweg gezegd, ik vertrouwde dit citaat niet. De uitdrukkingen zijn zoo nieuwerwetsch. Wij hebben hier blijkbaar niet een vertaling maar een omschrijving vóor ons. Zou daarbij wellicht de oorspronkelijke zin zijn te loor gegaan? Om de plaats in haar verband te verstaan, had ik de beste hulpmiddelen te mijner beschikking: eene vloeiende vertaling, hoewel met vele uitlatingen, van Israël-Michaël Rabbinowicz [1], en wat veel meer waard is, de zooveel mogelijk letterlijke

---

[1]) Legislation civile du Talmud. III, 146 ss.

vertaling, door noten opgehelderd, van den rabbijn Dr. A. Sammter [1]). Ik vermeld dit er uitdrukkelijk bij, vooreerst omdat ik den schijn niet wil aannemen, dat ik zoo'n uiterst moeilijke bladzijde uit den Talmud zonder zulk een bijstand zou verstaan, vervolgens om bij hetgeen ik van de plaats zal zeggen gedekt te zijn door het gezag van twee rabbijnen van naam.

De slotwoorden van Ex. 23 : 5 zijn in het oorspronkelijke niet duidelijk, en de vertaling van den heer Tal is onnauwkeurig. Er staat: „Gij zult nalaten het in den steek te laten, afladen, afladen zult gij met hem." Althans, het laatste tweemaal gebruikte werkwoord wordt, naar gissing, volgens het verband zoo vertaald, in overeenstemming met de parallele plaats, Deut. 22 : 4, waar staat: „gij zult het dier weder oprichten". Hierover nu wordt gehandeld in Misjna B. M e z i a 2 : 10 b, welke aldus luidt: „(Stel) [2]) iemand ontlaadt (een gevallen dier) en belast het (weer), ontlaadt het (ten tweeden male, nl. als het opnieuw gevallen is) en belast het (weer), tot vier, vijf keeren; hiertoe is hij verplicht, want er staat: o n t l a d e n, o n t l a d e n zult gij het. Indien (de eigenaar) er bij gaat zitten en zegt: dewijl het uw plicht is, ontlaad het naar gij wilt, dan is hij (de helper) vrij, want er staat: (gij zult het ontladen) m e t h e m. Maar als het een oud of ziek man is, is hij er toch toe verplicht. De Wet schrijft wel het ontladen, maar niet het weer opladen voor, maar R. Simeon leerde: ook tot opladen (is men verplicht). R. Jose de

1) T a l m. B a b. — T r a c t. B a b. M e z. m i t D e u t s c h e r Ü b e r s e t z u n g u. E r k l ä r u n g.

2) Ik zet tusschen ( ) wat er niet staat maar er bij gedacht moet worden tot recht verstand der woorden.

Galileër: Als het dier boven zijn kracht beladen is, behoeft men niet te helpen, want er staat: onder zijn last, (dat wil zeggen) een last waarvoor het berekend is."

Over deze Misjna wordt nu uitgeweid. De aandacht der schriftgeleerden viel op dat verschil tusschen R. Simeon en de overige Tannaîm [1]), die hadden uitgemaakt, dat men volgens de Wet verplicht was bij het afladen om-niet te helpen, maar bij het opladen geld mocht vragen, en zij zochten naar den schriftuurlijken grond dier uiteenloopende meeningen. Naar aanleiding hiervan maakt „Raba" de opmerking: Beide gevoelens komen hierin overeen, dat het kwellen van dieren volgens de Wet verboden is. Nadat hierover, in verband met den grond waarop R. Simeons gevoelen rust, wat gedisputeerd is, vinden wij een nieuwen aanhef: „Weet, dat dierenplagen volgens de Schrift is verboden, want in de Misjna staat dat (alleen) R. Jose de Galileër iemand ontsloeg van den plicht te helpen als het dier overladen was; de overige tannaîm schreven dus wel in dit geval bijstand voor. Waarom? Toch wel alleen, omdat zij dierenkwellen afkeurden. Zouden zij de woorden „onder zijn last" verschillend opgevat hebben? Ja, R. Jose verstond daaronder: een gepasten last, de andere schriftgeleerden: elken last. — Een nieuwe aanhef: Weet, dat dierenplagen in de Schrift niet verboden is! Er staat immers in de Misjna: wanneer de eigenaar niet meehelpt, dan behoeft men het dier niet te ontladen; indien het dierenplagen verboden was, dan zou dit (de meerdere of mindere ijver van den eigenaar) er niets toe

1) Schriftgeleerden wier uitspraken in de Misjna staan.

doen. Maar het is de vraag, of het woord „vrij" (van den plicht af te laden) beteekent: vrij in het algemeen, dan wel: verplicht, maar voor loon. In allen geval is dierenkwellen in de Schrift verboden. — Een nieuwe aanhef. Men zou kunnen zeggen, dat voor dit gevoelen van Raba de volgende bepaling [1]) pleit: „Voor het vee van een heiden geeft men zich evenzeer moeite als voor dat van een Israëliet." Waarom zou men dit anders doen dan omdat dierenkwellen verboden is? Antwoord: dit geschiedt van wege de vijandschap (d. i. zooals ook èn Sammter èn Rabbinowicz verklaren: uit vrees voor wraak). Dit is zeker de ware grond voor deze gelijkstelling, want een andere bepaling houdt in: als het dier beladen is met (den Israëlieten) verboden wijn, dan behoeft men niet te helpen. Was nu het dierenkwellen verboden, dan zou dit geen grond hebben, anders wel. — Nieuwe aanhef. Stel eens, het dier behoort aan een heiden, de last aan een Israëliet? Dan geldt het werkwoord (in Exodus) „nalaten". Was nu dierenkwellen verboden, waarom dan „nalaten"? Veeleer (zou dan voegen) „helpen". Antwoord: Toch is het wel te verdedigen, dat dierenplagen in de Wet verboden is; hier toch is sprake van „opladen". Indien dit zoo is, waarom wordt dan geleerd: „is het vee van een Israëliet en de last van een heiden, dan moet gij hem niet in den steek laten maar helpen"? Indien hier sprake is van opladen, waarom zou hij dan helpen? Antwoord: Om den nood, waarin de Israëliet verkeert. Indien dit de bedoeling is van het slot van den tekst, waarom

---

1) Een z.g. boraita, d. i. een wetsbepaling der tannaîm, die niet in de Misjna staat.

ook niet in het begin er van? Omdat hier sprake is van den ezel van een heiden, daar van den ezel van een Israëliet. Hoe kan men weten, van wien het dier is? Gewoonlijk loopt de eigenaar er achter. — Nieuwe vraag: doelen niet èn dat „nalaten" èn dat „helpen" op het opladen? Ja, dit komt dan ook overeen met de meening van R. Jose, dat dierenplagen niet in de Wet verboden is. — Nieuwe vraag: — nu volgen de woorden die de heer Tal op zijn manier weergaf — kom en hoor! Een vriend moet men helpen bij het afladen, een vijand bij het opladen.. Den vijand te helpen is ons geboden om zijn (d. i. des vijands) haat (eigenlijk: gedichtsel, hartstocht) te beteugelen. Indien dierenplagen volgens de Wet verboden was, dan moest toch het eerste voorgaan? Ja, maar zijn (d. i. des vijands) hartstocht te beteugelen gaat voor. Hierop volgt: kom en hoor! De vijand, waarvan hier sprake is, is een Israëlietische en geen heiden. Indien dierenplagen verboden was, wat zou dit er dan toe doen? Maar dit heeft geene betrekking op den vijand waarvan de Schrift spreekt, maar op dien waarvan de Misjna gewaagt. —

Ik kan het geen mijner aandachtige lezers euvel nemen, als hij blijde is het eind van dit Talmudcitaat bereikt te hebben. Misschien is hij bij de lectuur den draad wel eens kwijt geraakt. Eerlijk bekend, hij ontglipte ook mij wel eens, en ik zou niet gaarne veroordeeld worden, het betoog na te vertellen. Het is een der vele proeven van zeer ongezonden redeneertrant in de Talmudische boeken. Welk een spel met dat woord „gij zult nalaten", dat in het verband beduidt:

gij zult u wachten nl. hem in den steek te laten, maar hier soms wordt opgevat als „gij zult het dier laten liggen", om zóó in den tekst een onderscheiding tusschen het dier van een heiden en dat van een Israëliet te brengen. De geheele behandeling van die prachtige Bijbelplaats doet ons denken aan het versje van de Genestet, waarin hij sommige schriftuitleggers vergelijkt met iemand die een noot wat te lang hanteert, en met de vermaning eindigt: „Pel 't nootje, maar maak het niet morsig, mijnheer!"

Wat de schriftgeleerden, wier woorden in de Gemara staan, naar aanleiding der vermaning het gevallen dier des vijands op te richten, bespraken, was alleen de vraag, in hoever het verbod dieren te plagen in de Schrift stond. Al stond hier dus dat men haat en toorn uit zijn hart moet bannen, dit was er als het ware verstopt, als een argument in een zaak van minder belang; hoe zou het in dat verband indruk kunnen maken?

Maar er staat niets van in. Vooreerst wordt het helpen van den vijand uitdrukkelijk geboden van wege de vijandschap, uit vrees dus; ja zelfs wordt als onbetwistbaar aangenomen, dat anders het voorschrift der gelijkstelling van vriend en vijand onbegrijpelijk is. Vervolgens wordt scherp onderscheid gemaakt tusschen een Israëlietischen vijand en een heidenschen. Van iets, dat gelijkt op de krachtige veroordeeling van het toornen op den broeder en het schelden, geen zweem!

Maar, vraagt ge, hoe kan dan een rabbijn deze plaats aanhalen als parallel van Matth. 5 : 21 vv.? Hij is, dat is onloochenbaar, hier zoowel als elders niet vrij te spreken van eenige lichtvaardigheid in het citeeren. Tot zijne verontschuldiging dient, dat de plaats zoo uiterst

moeilijk is. Ook Rabbinowicz, getuige zijne vele uitlatingen, heeft ze blijkbaar niet verstaan. Sammter maakt ze althans niet overal duidelijk. Zulk een bladzijde heeft veel van kladnotulen eener vergadering, door den secretaris voor eigen gebruik opgeteekend; straks door hem behoorlijk uitgewerkt, zullen zij een verstaanbaar verslag van het behandelde geven, maar zoo ruw weg, als aaneenschakeling van aanstippingen tot tegemoetkoming aan het geheugen, op het papier geworpen, hebben zij veel van een warwinkel. Wie hieruit eenige woorden opvangt en ze met behulp zijner verbeelding parafraseert, maakt er licht wat geheel anders van dan de bedoeling des schrijvers was. De heer Tal nu heeft een zeer vrije manier van citeeren. In plaats van zoo sober mogelijk te zijn met het inlasschen van woorden, om de anders als droog zand aan elkaar hangende zinnen te verbinden, voegt hij er soms vier, vijf regels in. Zoo raakt en brengt men op een dwaalspoor.

Slordigheid in het citeeren van plaatsen uit Talmud en Midrasj is trouwens bij Joodsche schrijvers zeer gewoon. Ook de bekwaamsten moeten gecontroleerd worden. Vraagt men daarom, hoe het mogelijk is, dat zoovele Joden den geheelen Talmud doorlezen, wat zal ik zeggen? Niet alle gedeelten zijn zoo ingewikkeld als deze, en die begrijpen ze dus misschien. Maar wat zulke zware stukken aangaat, dat zij ze lezen, opdreunen, wil ik wel gelooven, ook dat zij daarbij zoo wat zien waarover gehandeld wordt, maar dat zij ze zouden verstaan, is onmogelijk. Al kent men zoo'n pagina van buiten, dan kan men nog den draad niet of nauwelijks vasthouden, tenzij het onderwerp — niet òf dierenplagen geoorloofd is, maar òf het in de Wet verboden

is — voor ons niet bijster belangrijk, wellicht het oordeel van den geloovigen Jood bijzonder scherpt.

Dat meer citaten van den heer Tal zeer onnauwkeurig, en niet alleen door de vrije manier van weergeven ietwat doelmatiger gekleurd, maar gansch en al verkeerd opgevat zijn, zullen wij straks zien. Deze proeven voldoen voorloopig tot rechtvaardiging van mijne waarschuwing: men zij uiterst voorzichtig met die reeksen aanhalingen!

Edoch ik besef zeer goed, dat dit gemakkelijker gezegd dan gedaan is, en dat ik gevaar loop een grove onbillijkheid te begaan door een smet te werpen op de geheele verzameling. De vraag toch rijst: wat kan men daarvan laten gelden? Hoevele aanhalingen zijn juist? Ik kan haar niet beantwoorden en acht dit ook niet noodig.

Ja, indien de vraag naar de betrekkelijke waarde der Evangelische en der Talmudische beginselen moest of kon uitgemaakt worden door eene nauwkeurige opsomming en vergelijking van eenige zedelessen, dan waren wij tot het opmaken van betrouwbare en volledige lijsten verplicht. Maar dit is geenszins het geval. Ook bij erkenning van de juistheid aller citaten, en de onderstelling, dat telkens wanneer de heer Tal schrijft: zie andere voorbeelden in...., elk dier verwijzingen voor een flinke parallel geldt, blijft de stelling waar: „het karakteristieke van het Evangelie staat niet in den Talmud, wordt althans verdrongen en krachteloos gemaakt door al wat er mee in strijd is."

De heer Tal is niet de eenige die deze mijne woorden [1]) zeer onduidelijk gevonden heeft. Ook een ver-

1) Gids, April.

slaggever in „de Amsterdammer" [1]) vindt ze onklaar en in strijd met de erkenning, dat er zoovele parallelen van evangeliewoorden in den Talmud te vinden zijn. Ik hoop en vertrouw over die zaak eenig licht voor hen te verspreiden.

Hiertoe willen wij de beginselen der Talmudische zedeleer kort beschrijven.

---

1) Van 27 Febr. '81.

IV.

In scherpe tegenstelling met Jezus' ideëele opvatting van 's menschen roeping, kunnen wij de zedeleer der rabbijnen met één woord kenschetsen als wettisch.

Het historisch vraagstuk, of dit legalisme, zooals de traditioneele tijdsbepaling der Bijbelboeken meebrengt, reeds van Mozes dagteekent, dan wel eerst vele eeuwen later ontstaan is, kunnen wij laten rusten, omdat wij nu handelen over een tijd, vijf eeuwen en meer na Ezra en Nehemia, na wier werkzaamheid het zeker onder de Joden heerschend geweest is. Van het midden der vijfde eeuw vóór Chr. af was het wachtwoord der Joodsche vromen: Naar de Wet moet gehandeld worden!

Wilden wij nu de orde houden, bij de uiteenzetting van Jezus' zedeleer gevolgd, dan moesten wij eerst aantoonen, hoe de rabbijnen de zoogenaamde zedelijke voorschriften — niet doodslaan, echtbreken, stelen, daarentegen liefhebben, kuisch en mild zijn — wettisch hebben opgevat, d. w. z. nauwkeurig omschreven wat een mensch ten dezen moest doen en laten. Maar dit zou

geen doel treffen. Bij elk onderwerp moet de methode van behandeling ontleend worden aan den aard er van; en men kan onmogelijk het godsdienstig-zedelijk leven der Joden begrijpen, tenzij men vóor alles zich hun oordeel over de onvergelijkelijke heerlijkheid der Wet duidelijk voor oogen stelt.

In vele boeken kan men de uiteenzetting hiervan met een overvloed van bewijsplaatsen vinden, en niemand — Jood noch Christen — zal de waarheid er van ontkennen. Daar ik echter niet alle citaten uit Talmud en Midrasj zelf heb gevonden of geverifiëerd, zoo deel ik mede dat ik ze, tenzij ik de plaatsen-zelve aanhaal, ontleen aan F. Weber, System der altsynagogalen palaestinischen Theologie aus Targum, Midrasch und Talmud [1]).

De Wet is van eeuwigheid. Duizend geslachten vóor de schepping bestond zij reeds, niet slechts in Gods raadsbesluit maar feitelijk, en door haar is de wereld gemaakt. God heeft haar lief als eene dochter en houdt zich voortdurend met haar bezig, zoodat hij haar niet alleen drie uren daags bestudeert, nieuwe halacha's (wetsbepalingen) uit hare woorden afleidend en afkondigend, maar ook zijn eigen leven naar hare voorschriften inricht. Er is geen andere openbaring, waardoor hij de menschen tot geluk wil brengen dan de Wet; maar zij is dan ook een milde heilsbron. Gelukkig de mensch, die zijn leven doorbrengt met hare bestudeering! Gebed en offer geven slechts het tijdelijk leven, bestudeering en onderhouding van de Wet het eeuwige. Heeft God den mensch naast de aandrift ten goede ook

---

1) Leipzig, 1880.

het „boos gedichtsel” gegeven, hij schonk hem, als geneesmiddel tegen die zinlijkheid, de Wet: wie zich met haar bezighoudt, komt niet in de macht der hartstochten. Wat is er heerlijker, zaliger, nuttiger dan wetsstudie? Wie alleen op den weg is, houde zich er mede bezig, en wie van zijne vrienden afscheid neemt, doe het onder gesprekken over h a l a c h a's. Deze studie gaat boven elken plicht. Plicht zij het in het huwelijk te treden, om de Wet te bestudeeren mag men dit uit-, desnoods afstellen. Laat liever uw kinderen verhongeren, dan dat gij het leerhuis verzuimt. Natuurlijk zijn de grootste persoonlijke ontberingen niet te zwaar om daarvoor de middelen tot dit heilig werk te koopen.

Baat kennis der Wet iets zonder de beoefening? Neen. Wie de Wet kent, heeft hiermee een juk op zich genomen, dat hij dragen moet. Laat niemand in de Schrift lezen en Misjna bestudeeren en des ondanks weerspannig zijn tegen ouders, leermeesters of God! Op het volbrengen van de Wet komt het aan. Maar toch, toen na Barcochba's opstand de rabbijnen in den zwaarsten druk ernstig de vraag bespraken, wat meer waard was: kennis van de Wet op te doen of haar te onderhouden, beslisten zij eenparig: het leeren. Immers, vele geboden die slechts door een landbouwend volk kunnen onderhouden worden, zijn reeds op den Sinai gegeven, veertig jaren vóórdat Israël Kanaän introk. Zoo zal ook bij Gods gericht het opdoen van wetskennis ruimer beloond worden dan het volbrengen der geboden. Waarom toch besprak men, toen de tempel reeds lang gevallen was, zoo uitvoerig de bepalingen over den offerdienst? Alleen omdat deze hersteld zou worden, wanneer de Messias kwam? Neen, ook omdat reeds het bestudee-

ren van de wetsvoorschriften op zichzelf een verdienstelijk werk is, al leidt het ook tot geen praktisch resultaat hoegenaamd.

Wetsstudie en wetsonderhouding is de eenige geldige vorm van godsvrucht. Reeds vóor Mozes was het zoo. Ook Sem en Eber hebben hunne scholen gehad, en Abraham studeerde ijverig in de Wet, evenals Izak, Jakob en Jozef. De vromen na Mozes, dat spreekt vanzelf. En ook wanneer de Messias komt, zal het zoo wezen. Ja zelfs in de toekomstige wereld zal men de Wet onderwijzen; zij is onvergankelijk.

Ziehier de oude Joodsche opvatting van de Wet. Dit wil niet zeggen, dat niet deze schriftgeleerde in enkele punten iets verder ging dan gene, dat niet wellicht sommigen dat „judaïzeeren" van God hebben afgekeurd, althans bedenkelijk gevonden. Maar deze denkbeelden vindt men overal terug, in allerlei vormen; de alles te boven gaande heerlijkheid der Wet is het hoofdbeginsel van de schriftgeleerden.

Wanneer wij zoo hooren van „de Wet", dan hebben wij hieronder in de eerste plaats den Pentateuch te verstaan, maar tevens de duizenden bepalingen die een stipt Jood had op te volgen, den inhoud der „mondelinge overlevering". Over den oorsprong dezer halacha's waren de schriftgeleerden niet volkomen eenstemmig. Terwijl het voor hen muurvast stond, dat de schriftelijke wet door God aan Mozes gegeven, dus van hemelschen oorsprong was, meende niet ieder hunner, dat alle inzettingen van hem afkomstig waren. Sommigen vergenoegden zich, te stellen, dat God aan Mozes in zoover de geheele stof der overlevering gegeven had, als deze opgesloten lag in en dus afgeleid kon worden uit de ge-

schreven wet. Ook onderscheidde men tusschen „h a l a c h a's van Mozes van den Sinai" en bepalingen die van deze of van Schriftwoorden waren afgeleid. In de inleiding van Maimonides op de Misjna worden de h a l a c h a's naar haar afkomst in klassen onderscheiden, om te verklaren, hoe de scholen der schriftgeleerden over sommige punten van ondergeschikt belang hadden kunnen twisten; wat ten hoogste ongepast, ja, zeer strafwaardig zou geweest zijn, als alles rechtstreeks door Mozes van God afkomstig was.

Het gewone gevoelen evenwel was, dat Mozes de gansche uitlegging en toepassing van de Wet uit Gods mond gehoord en mondeling overgeleverd had. Alles was van Mozes, tot de Gemara inkluis. Zoo lezen wij b. B e r a c h ô t 5 a: R. Simeon ben Lakisj zei: Wat is de zin van het Schriftwoord (Ex. 24: 12): „klim tot mij op den berg, en ik zal u geven de steenen tafelen en de wet en de geboden, die ik geschreven heb, om hen te onderrichten?" Deze tekst beteekent het volgende: „de steenen tafelen" zijn de tien geboden, „de wet" is de Schrift (d. i. volgens het verband de geschreven wet), „de geboden" zijn de Misjna, „die ik geboden heb", Profeten en Geschriften (d. i. alle Bijbelboeken behalve den Pentateuch), „om hen te leeren" duidt de Gemara aan; hieruit leert gij, dat dit alles gegeven is van Mozes van den Sinai. Soms ging men zelfs zoo ver te leeren, dat Misjna en Talmud, met de t o s e f t a en h a g g a d a er bij, op de steenen tafelen hadden gestaan.

Maar hoe maakte men het dan, bij deze blijkbaar fantastische beschouwing van den oorsprong des Talmuds, met de talrijke h a l a c h a's, waarvan men wist dat zij in jonger tijd ontstaan waren, waarbij men de mannen

noemde die ze hadden gegeven? Deze tegenstrijdigheid werd niet opgelost. Hoewel men wist dat halacha's bij meerderheid van stemmen werden vastgesteld, waarmee de Mozaïsche afkomst kwalijk strookt, verbond men met die wetenschap het geloof aan die afkomst en twistte er soms over, door welke oorzaak die bepalingen in het vergeetboek geraakt waren. Zoo leerde men, dat in den rouw over Mozes drieduizend halacha's vergeten waren, die zelfs Jozua zich niet weer had weten te herinneren; eerst Othniël's gerechtshof had ze in eere hersteld.

Doch hoe men zich den gang van zaken ook voorstelde, in de praktijk — en hierop komt alles aan — was dit om het even. Voor ieder geloovig Jood had de overlevering volmaakt hetzelfde gezag als de Schriftelijke wet, ja eer meer dan minder. Al streed men er soms over, of eene bepaling rechtstreeks uit de Schrift was te halen, dan wel alleen op mondelinge traditie rustte, en al was het eerste geval bij overtreding eene verzwarende omstandigheid, feitelijk waren de woorden der schriftgeleerden meer waard dan die der Schrift en werd hunne verwaarloozing zwaarder gestraft. Wie een voorschrift der rabbijnen overtrad, was des doods schuldig [1]).

Uit het geloof aan den goddelijken oorsprong niet alleen der Wet, maar ook van al de overleveringen die er op gebouwd en er onafscheidelijk mee verbonden waren, volgt onmiddellijk, dat in het godsdienstig leven der Joden zooveel mogelijk alles op uitwendig gezag rustte. Dit was in ongeloofelijke mate het geval. Geen schriftgeleerde wist iets uit zichzelf,

1) Vgl. mijn werk De laatste eeuwen v. Isr. volksbestaan I (De Bijb. v. Jong. VII) 247 vv.

door nadenken en zelfstandig onderzoek; de overlevering was de bron zijner geheele kennis. Wel was de een hierin strenger dan de ander, maar het verschil bestond slechts hierin, dat terwijl enkelen geen beslissing hoegenaamd durfden nemen, tenzij ze zich herinnerden haar letterlijk van hun leermeester gehoord te hebben, de meesten zich verstoutten om, met behulp van bepaalde exegetische regels, gevolgtrekkingen te maken uit de overgeleverde leerstof. „Vermijd den twijfel en kies u een leermeester; verlaat u niet op uw eigen inzicht tot uw sterfdag toe," ziedaar vermaningen van Hillel en andere lichten van het Jodendom [1]). Niet meer dan consequent is de volgende verklaring op Pred. 1 : 9 [2]) : De Schrift, de Misjna, de Tosefôt, de Haggada, zelfs al wat een bekwaam schriftgeleerde onderwijst, is er al vroeger geweest en is als „halacha van Mozes van den Sinai" gegeven; immers „er is niets nieuws onder de zon."

Al drukte niet ieder zich zoo kras uit, de gedachte was toch volkomen in overeenstemming met de opvatting van de Wet en haar oorsprong. Aan een gebod Gods aanstoot te nemen, is zonde. Ik heb ze vastgesteld, zegt God, en gij zoudt er kwaad van denken! Jezus' tegenstellingen: „gij hebt gehoord dat van de ouden gezegd is..., maar ik zeg u," zijn zoo onjoodsch mogelijk. Eén enkel gebod te ontbinden kon bij een schriftgeleerde niet opkomen. Wat waar en onwaar is, gedaan en niet gedaan mag worden, werd door de bevoegde gezaghebbers bij meerderheid van stemmen uitgemaakt, en is de beslissing gevallen, dan moest de minderheid zich onderwerpen op straffe van den ban. Het is niet mogelijk het gezagbeginsel

1) Vgl. De laatste eeuwen I, 173 v. 2) Kohelet R. op I, 9.

krasser toe te passen dan het Talmudisch Jodendom het heeft gedaan. Het behoort dan ook bij de wettelijkheid.

Niet minder is hier te huis de Talmudische opvatting van verdienste en schuld. Even volstrekt als Jezus' ideëele opvatting van 's menschen roeping al wat zweemt naar rekening houden met God buitensluit, even natuurlijk is dit bij de wettische opvatting [1]. 's Menschen lot, zijn aardsch zoowel als zijn toekomstig, wordt nauwkeurig afgemeten naar zijne daden. Wat hij doet en nalaat wordt opgeteekend; op elke overtreding staat een straf, op elke stipte wetsonderhouding een belooning. Al weet de mensch niet steeds waaraan hij iets te danken of te wijten heeft, hij heeft altijd recht bij een onheil te vragen, waarmee hij dat verdiend heeft, bij een geluk te roemen: God heeft mijn goede werken niet voorbijgezien. Een der meest geliefde onderwerpen van de haggada was de becijfering, hoe alles „maat naar maat" geregeld werd [2]. Kwam deze leer in menig geval met de werkelijkheid niet overeen, dan had men allerlei oplossingen, zooals ze nog onder Joden en Christenen ten beste gegeven worden. 's Menschen doorzicht niet toereikend om de zaak te begrijpen; geheime zonden die aldus gestraft werden; het volgend leven dat de ongelijkheden zou vereffenen; de kracht der boete die vele zonden uitwischt; Gods barmhartigheid die éene groote deugd tegen vele overtredingen laat opwegen; offers, straf, Groote Verzoendag die vergiffenis bewerken; de verdiensten der vaderen die den kinderen ten goede komen; de voorspraak der vromen, enz.

Op dit gebied heerschte veel grooter vrijheid dan op dat

1) Vgl. Hamburger Real-Enc. f. Bibel u. Talm. Abth. II. 691 ff.

2) Vgl. De laatste eeuwen I, 259 vv.

der Wet. Soms vinden wij in de h a g g a d a 's over dit onderwerp geestige opmerkingen. Zoo lezen wij in het begin van K o h e l e t r a b b a : Een koe aan den haak hangt desnoods aan één pees, maar als men deze alle doorsnijdt, wat heeft men dan vele touwen en koorden noodig om het dier op te hangen! Zoo ook hing Salomo, voor hij gezondigd had, aan zijn eigen verdiensten, daarna aan die van zijn vaderen.

Maar of men diepzinnige beschouwingen er over ten beste gaf dan wel kinderachtig de verhouding van gedrag en lotsbedeeling nacijferde, men verhief zich niet boven het beginsel der „verdienste". God, hoewel voor Israël een „vader in de hemelen," rekende met den mensch eerlijk af.

Ziehier de hoofdbeginselen der Talmudische opvatting van 's menschen roeping! Dat zij lijnrecht tegenover die van Jezus staan, is onloochenbaar. Voor bijna alle uitspraken in Mattheüs 5 zijn parallelen in den Talmud te vinden, hoewel niet alle even passend, maar voor het slotwoord: Weest dan volmaakt als God, schijnt een parallel evenzeer te ontbreken als voor de gelijkenis van farizeër en tollenaar. En dit „weest volmaakt" kleurt de voorafgaande tegenstellingen helderder. Terwijl Jezus een zeer groot vertrouwen in 's menschen aanleg en bestemming openbaart en zich hierom vergenoegt, hem het zedelijk ideaal in scherpe trekken voor oogen te plaatsen, getuigt de Talmud van uiterst weinig vertrouwen, bindt den mensch zooveel mogelijk, leidt hem op een streng afgebakenden weg, om hem te bewaren voor overtreding, en stelt hem onophoudelijk voor oogen zoowel het loon van elken goeden stap, als de straf op iederen mistred gesteld.

V.

Wij moeten nu zien, welke de gevolgen dezer Talmudische beginselen voor de zedelijkheid zijn.

Onder den indruk van het groot aantal Talmudische uitspraken, die, zoo ze al niet volkomen hetzelfde behelzen als Jezus' zedeleer, toch krachtige en schoone vermaningen tot deugd zijn, is men licht geneigd te meenen, dat de wettische beginselen in elk geval niet veel kwaad hebben uitgericht, daar zij met zooveel goeds gepaard gingen. Doch deze gevolgtrekking zou zeer overijld zijn.

Wat bewijzen al die citaten ?

Vooreerst, dat het beeld van een mensch zooals hij wezen moet bij Jezus en in den Talmud dezelfde trekken vertoont. Nu, dat zal wel waar zijn! Die zijn in de voorstelling der eenigszins ontwikkelde menschen overal nagenoeg dezelfde. Onder alle volken, aan de barbaarschheid ontwassen, worden de zedelijke geboden van den Decalogus teruggevonden. Ouders smaden, valsch zweren, doodslaan, echtbreken, stelen, heet overal kwaad, het tegenovergestelde goed; ten bewijze, dat die hoofdtrekken niet uit de lucht gegrepen zijn, maar

voortvloeien uit 's menschen natuur. Daarenboven bezaten en eerden de schriftgeleerden het O. T., en was Jezus met het merg van Wet en Profeten gevoed; hoe zouden dan de voornaamste deugden, daarin duidelijk voorgeschreven, niet bij genen evengoed als bij dezen teruggevonden worden?

Daarbij pleiten die zedelessen in den Talmud voor de voortreffelijke inborst van vele schriftgeleerden. Er waren dan ook uitstekende mannen onder. Hillel was beroemd om zijn zachtheid; van rabbi Eliezer's ootmoed wordt een treffende proef verhaald [1]). Ook hadden zij in hunne werkzaamheid voor den godsdienst van hun volk, zoowel bij het houden van haggadische voordrachten als bij het vaststellen van halacha's en het rechtspreken, uitmuntende bedoelingen. Steeds prezen zij de deugd, zoover zij haar kenden, aan en waarschuwden zij tegen ondeugd. Zij trachtten de grenslijn tusschen Jood en heiden zoo scherp mogelijk te trekken, ten einde Israël voor de onzedelijkheid der heidenen te bewaren. Al wat zij konden deden zij om het huwelijk in eer te doen houden. Zacht waren zij in het rechtspreken; pijnigingen en doodstraf werden door hen zooveel mogelijk afgeschaft. Hun werk was het, dat Jozefus tegenover Grieken, Romeinen en Egyptenaren mocht roemen, hoe Israëls offers en feesten geen drinkgelagen en gelegenheden tot uitspattingen waren [2]). Al wat ruw was in de oude godsdienstgebruiken van hun volk, als het mishandelen van den bok voor Azazel op den Grooten Verzoendag, het onhebbelijk Hamankloppen op Poerim en het geschetter op Nieuwjaarsdag, hebben zij met alle macht bestreden.

1) Tal bl. 110.

2) Teg. Ap. II, 23.

Maar dit alles hebben zij gedaan langs den eenigen weg, dien hunne beginselen hen toelieten te bewandelen, den legalen; en daardoor hebben zij met de beste bedoelingen veel kwaad gesticht en in menig opzicht hun doel gemist.

Wat baatte het, of Antigonus van Socho de schoone vermaning gaf: Weest niet als dienstknechten die om loon werken! en menig schriftgeleerde haar overnam en wellicht dikwijls ten beste gaf, wanneer de richting waarin zij hunne leerlingen stuurden, noodzakelijk tot loondienst voerde? Wat baatte het, of de rabbijnen al van tijd tot tijd verkondigden, dat niet het werktuigelijk volbrengen van uitwendige handelingen aan God welgevallig was, maar het gebed des harten, de blijmoedigheid bij de wetsbetrachting en de barmhartigheid, als het onophoudelijk aandringen op stiptheid in het onderhouden der wetsvoorschriften deze vermaningen krachteloos maakte en de vormelijkheid bevorderde? Wat baatte het, of al enkele malen een rabbi zich verstoutte te zeggen, dat ook heidenen het eeuwige leven konden beërven, ja, dat een rechtvaardig heiden bij God hooger stond aangeschreven dan een slecht Jood, als zijn eigen leer toch voortdurend den Israëliet deed beseffen, dat hij lid van het uitverkoren volk was en in de eerste plaats „geheel Israël deel had aan het eeuwig leven?" Wij spreken niet over de bedoelingen en de inborst der Talmudisten, maar over hunne beginselen.

Deze nu leidden regelrecht tot formalisme en loondienst, welke onafscheidelijk vereenigd zijn. Wanneer men in de verwachting daarvoor beloond te worden, vóór alles zijn best doet, om de uiterlijke godsdienstplichten stipt te volbrengen, is het onvermijdelijk, dat

hierdoor de zedelijke verplichtingen op den achtergrond treden. Wanneer Jozefus [1]) de Joodsche wetgeving als bij uitstek doeltreffend roemt, dewijl Mozes de godsvrucht niet heeft gemaakt tot een onderdeel der deugd, maar alle deugden tot onderdeelen der godsvrucht, dan heeft hij hierin groot gelijk, mits godsvrucht [2]) opgevat wordt als overgaaf des harten aan God of toewijding aan het ware en goede. Hierdoor toch krijgen inderdaad alle deugden, „rechtvaardigheid, standvastigheid, ingetogenheid, de harmonie der burgers," een beter gehalte en hooger wijding. Maar wanneer men, zooals ook Jozefus, onder godsvrucht de gehechtheid verstaat aan een wet, „die niets onbepaald heeft gelaten," dan wordt de stelling zeer bedenkelijk. Die wetgeving toch is dan wel in zoover doeltreffend, dat zij voor vele menschen, ook van zeer gering zedelijk gehalte, past, maar zij is alles behalve bevorderlijk voor de zedelijkheid, want zij verdringt en verstikt deze gaandeweg.

De heer Tal, die vormelijkheid en loondienst voor ziekteverschijnselen houdt, neemt het den uitleggers van het N. T. zeer kwalijk, dat zij de farizeeën en schriftgeleerden voorstellen als menschen die alleen aan het uiterlijke waarde hechtten, wien het voor zichzelven en hunne leerlingen genoeg was als zij de geboden der wet volbrachten, onverschillig hoe zij gezind waren, en wijst er op, hoe de Talmud-zelf schijnheiligheid veroordeelt, de farizeeën die met hun vroomheid te koop loopen bespot, en soms hartelijke godsvrucht en waarlijk zedelijke daden boven wetsonderhouding stelt. Hij duidt het der „moderne theologie" zeer euvel, dat zij „nog altijd vasthoudt aan de voorstelling, dat de farizeeën mannen wa-

1) Teg. Ap. II, 16 (slot). 2) Eusebeia.

ren van verstijfde letterknechterij, geestelijke trotschheid, piëtistische huichelarij, uiterlijke werkheiligheid zonder godsdienst des harten [1]. Nu, indien er nog uitleggers van het N. T. zijn, die zoo over de farizeeën oordeelen, dan weten zij er bedroefd weinig van; onder de aanhangers der „moderne theologie" zijn ze niet te vinden.

Gaarne wil ik dus de farizeeën vrijspreken van die blaam, welke men hun vroeger, naar aanleiding van eenige uitspraken van het N. T., placht aan te wrijven. Maar als de heer Tal mijn woord: „voor ieder gebod dat zij in acht namen zou God hen beloonen; hoe meer bevelen des te meer loon," aldus beantwoordt [2]: „Neen, al die geboden zijn den schriftgeleerden niets anders dan de praktische uiting van een innerlijke godsdienstige en zedelijke reinheid," dan zegt hij meer dan hij verantwoorden kan.

De door mij gebezigde uitdrukking is een toespeling op het slot van Misjna Makkôt: „omdat de Heilige, die geloofd zij! Israël vele verdiensten wilde geven, vermenigvuldigde hij voor hen wet en geboden, zooals (Jez. 42 : 21) geschreven staat: De Heer had er welbehagen in, om zijner gerechtigheid wil de Wet groot en heerlijk te maken." Dezelfde tekst wordt met hetzelfde doel te pas gebracht in een paar zeer leerzame plaatsen van Mechilta. Laat ons deze bezien!

Vooreerst in Bô 16. Hier wordt gevraagd, waarom in Ex. 13 : 2 staat: alle eerstgeboorte van mensch en vee behoort Mij toe, terwijl Deut. 15 : 19 staat: (van) alle eerstgeboorte van het vee zult gij (het manlijke) aan mij

1) Bl. 77.
2) Bl. 59.

wijden. Waarop het antwoord luidt: dit geschiedt, opdat gij er loon voor krijgen zoudt. — Dat de bedoeling geen andere dan deze is: de Israëliet moet hetgeen den Heer wettig toekomt Hem toch wijden, om aanspraak op belooning te kunnen maken, blijkt uit het vervolg. Hier worden namelijk nog eenige voorbeelden ter opheldering gegeven. Waarom verbrandt de priester offers, terwijl toch de Libanon geen hout genoeg voor een waardige altaargave oplevert? Waarom brengt men dagelijks een lam ten offer, terwijl al de dieren van den Libanon God toebehooren? Waarom moest Israël voor den Heer een heiligdom bouwen, terwijl Hij toch hemel en aarde vervult? Telkens luidt het antwoord: omdat zij door dit te doen loon verwierven. Eens, zoo gaat de commentaar voort, hadden de leerlingen van rabbi Jozua (ongeveer 100 na Chr.) te Jamnia den dienst bijgewoond, terwijl hij er niet bij was geweest. Toen zij hem bezochten en hij hun vroeg, wat rabbi Eleazar ben Azarja gepredikt had, verhaalden zij hem — na eene plichtpleging: het zal voor u niet nieuw zijn! — dat hij had gesproken over Deut. 29: 10, waar, bij de optelling der deelen des volks die van 's Heeren openbaring getuigen waren geweest, ook de kleine kinderen genoemd worden. Hierbij had de rabbi gevraagd, wat de kinderen daar deden, die er toch niets van begrepen, en had zelf deze vraag aldus beantwoord, dat zij vermeld waren, omdat de volwassenen die ze meegebracht hadden hiervoor beloond werden, wat hij uit Jez. 42 bewezen had. R. Jozua was zoo verrukt over deze opmerking, dat hij uitriep: Er is geen nieuwer woord, dat hierboven gaat! Ik ben nu zeventig jaar oud geworden, maar dit heb ik vroeger nooit begrepen. Ge-

lukkig gij, vader Abraham! dat Eleazar ben Azarja uit u is voortgekomen. Het menschengeslacht is niet verweest, in welks midden hij leeft! — Zulk een overlevering spreekt luide.

Elders [1]) wordt in dezen commentaar Jez. 42 : 21 aangehaald bij de behandeling der vraag, waarom God de instelling der besnijdenis heeft uitgesteld, totdat Abraham 99 jaar oud was geworden. Antwoord: vooreerst om den heidenen gelegenheid te geven, tot op gevorderden leeftijd proseliet te worden, en dan om het loon te vermeerderen desgenen die zijn wil doet. Hoe ouder Abraham was toen hij de plechtigheid onderging, des te grooter was zijn loon.

Tot de aanhaling van juist deze voorbeelden heb ik mij laten leiden door het citaat uit Jez. 42. Zij zijn met zeer vele te vermenigvuldigen. „Indien gij veel van de Wet leert, dan zal u een groot loon gegeven worden. Weest er zeker van, dat Hij die u den arbeid heeft opgedragen, u ook uw loon zal uitkeeren, hoewel misschien eerst in het volgend leven", zoo predikt het Misjna-tractaat, dat, als het meest zedelijk van inhoud, een plaats in het Joodsche gebedenboek gekregen heeft [2]).

Hoe waar het is, dat ook werktuigelijk verrichte goede handelingen, ja zelfs soms zulke die met een verkeerde bedoeling gedaan zijn, beloond worden, leert het voorbeeld van Balak, den koning van Moab. Zooals men weet, bracht hij op voorstel van Bileam offers aan Israëls God, om Hem te bewegen een vloek over Israël op des zieners lippen te leggen. Evenwel zou hij voor het brengen

---

1) Nezikîn 18.

2) Abôt 2 : 19 vv., vgl. Laatste eeuwen I, 259.

van deze offers beloond worden [1]. — Volgens Ex. 13 : 17 heeft Farao Israël uit Egypte „weggezonden", dat beteekent: uitgeleide gedaan, hoewel hij vroeger had gezegd dit niet te willen doen. Welk loon heeft hij hiervoor gekregen? Dit dat de Wet de Egyptenaren boven andere heidenen stelt (Deut. 23 : 8). Dezelfde Farao, die eerst gezegd had: „ik ken den Heer niet," heeft later getuigd: „laat mij voor Israël vluchten, want de Heer strijdt voor hen tegen Egypte." Hiervoor heeft hij tot loon gekregen, dat eenmaal in Egypte een altaar voor den Heer zou opgericht worden (Jez. 19). Voor zijne erkenning: „De Heer is rechtvaardig en ik met mijn volk zondig," is hij beloond door het erlangen van eene begrafenis, wat uit Ex. 15 : 12 bewezen wordt [2]. Derhalve ontgaat zelfs aan eene door vrees afgeperste belijdenis haar loon niet; evenmin als onwillekeurige overtredingen haar straf, gelijk o. a. dat verhaal leert van de weduwe die bij ongeluk een meineed gedaan had.

Beroemd is het woord van Hillel: „Wat gij niet wilt dat u geschiedt, doe dat ook niet aan anderen. Dit is de hoofdzaak in de Wet; al het overige is slechts toepassing." Maar als men dit op één lijn stelt met Jezus' uitspraak: „Heb God lief boven al en uwen naaste als uzelven, dit is de Wet en de Profeten," en om deze overeenkomst Hillel tot voorlooper van Jezus maakt, dan velt men een zeer oppervlakkig oordeel. Daargelaten nog dat Hillel's kort begrip der Wet vrij wat minder behelst dan Jezus' samenvatting van Wet en Profeten, bij Hillel's godsdienstige zienswijze en richting was het onmogelijk, in „al het overige", dat is in de onderhouding

1) Sanhedrîn 105*b*, aangehaald bij Weber a. w. 290.
2) Mechilta Besjallach inl. begin.

van al de geboden der Wet, slechts de toepassing der liefde, of de natuurlijke uiting van vroomheid te zien [1]).

Eenige algemeene bepalingen toch tot richtsnoer van den wandel, des noods met aanwijzing van enkele eenvoudige gebruiken, kunnen den mensch zoo gemeenzaam worden, dat hij de opvolging en inachtneming er van voor de natuurlijke uiting van zijne zielsbehoeften houdt; maar onmogelijk kan dit het geval zijn met eene in duizenden en nog eens duizenden kleinigheden afdalende wet. Dat de geheele tempeldienst eigenlijk een verouderde zaak was, die volstrekt niet voegde bij hunne opvatting van Gods wezen, voelden — getuige de straks behandelde plaats uit Mechilta — de rabbijnen zelven. Maar hoe kon dan het bijwonen, het bestudeeren, het regelen er van de uiting van vroomheid zijn? Dit moest immers een „goed werk" worden, waarbij iemand van gemoed zich des noods een paar keer kon opwinden, zich opdringend dat hij eene zielsverheffing gevoelde; maar de vatbaarheid hiervoor heeft hare grenzen, en al wat met dien eeredienst in betrekking stond werd dus noodwendig een dood werk, waaraan men deel nam alleen omdat dit verdienstelijk was.

Ditzelfde geldt van alle voorgeschreven uitwendige handelingen, zoodra zij in bijzonderheden afdalen. Sabbatvieren kon, en kan, een godsdienstige behoefte zijn. Onder den invloed van gewoonte en opvoeding ziet en voelt menigeen iets verheffends, liefelijks, zegenrijks in de wijding van éenen dag der week door stilstand van den gewonen arbeid, vooral als die dag, gelijk bij de Joden, tot vreugdedag wordt ingericht. Maar de negenendertig werkzaamheden die men op sabbat nalaten moet

1) Vgl. De Bijb. v. Jong. V, 262 vv.

van buiten te kennen, van elk dezer de nauwkeurige omschrijving te weten en zich op ieder punt goed te wachten voor overtreding; het aantal voetstappen te tellen die men buiten zijn woonplaats doet, om de maat der sabbatsreis niet te overschrijden; zich te kwellen met de vraag, hoe een lamp die dreigt uit te gaan aan te houden zonder vuur aan te raken; i. é. w. dood te blijven op elk der duizenden kleinigheden, die een stipt Jood volgens den Talmud heeft in acht te nemen, zal hij den sabbat goed vieren — hoe zal dit eene uiting van godsvrucht des harten zijn?

Ongetwijfeld kan het gebed uit zielsbehoefte voortvloeien en was dit ook bij menig Israëliet het geval. Maar men heeft den aanhef der Misjna slechts te lezen, om te zien, welk een dood werk de schriftgeleerden er van maakten. „Van welk tijdstip af mag men het sjema' („Hoor, Israël! de Heer uw God is eenig enz.)," des avonds lezen? Van den tijd af, dat de priesters (die onrein zijn geweest) weer naar binnen gaan om het hefoffer te eten. Volgens rabbi Eliëzer mag men het doen tot de eerste nachtwaak, maar de schriftgeleerden bepaalden: tot middernacht. R. Gamaliël zei: zelfs tot zonsopgang. Eens kwamen zijne zonen van een maaltijd thuis en zeiden: Wij hebben het sjema' nog niet gelezen; waarop hij antwoordde: zoolang de zon nog niet is opgegaan zijt gij er toe verplicht. Dit geldt trouwens van alle zaken, waarbij de schriftgeleerden als tijdsbepaling hebben gevoegd: tot middernacht; men is er tot zonsopgang toe gehouden. Zij bepaalden het slechts zoo, om den mensch voor overtreding te bewaren. Van welk tijdstip af mag men het ochtend-sjema' lezen? Zoodra men onderscheid kan maken tusschen

blauw en wit; maar volgens R. Eliëzer: eerst als men blauw en groen kan onderscheiden. Tot wanneer mag men het doen? Tot zonsopgang. Volgens R. Jozua nog drie uren later, omdat de koningszonen eerst zoo laat opstaan. Wie het daarna leest, doet er trouwens geen kwaad mee; het is even goed alsof hij een stuk van de Wet leest." Genoeg om duidelijk te maken, hoe weinig hierbij sprake kan zijn van echt bidden, of liever hoe dit bemoeilijkt wordt door de spitsvondigheid der Wet. Wat gaf het, of in de Misjna [1]) ook R. Eliëzer's vermaning werd opgenomen: „wie zijn gebed maakt tot een bepaald plichtwerk, diens gebed is geen echte smeeking," als men haar zette tusschen allerlei voorschriften, welke gebeden onder zekere omstandigheden al dan niet verplicht waren? Geen wonder, dat de Gemara op dit woord van Eliëzer niet veel weet te zeggen. Het voegt niet in de Wet.

Al was in al die zaken de bedoeling der schriftgeleerden uitstekend, zijzelven verijdelden haar en maakten, zeer tegen hun wil, van hunne leerlingen farizeën, in den slechten zin van het woord, of, gelijk ze ook heeten, chasidîm, „vromen," in de ongunstige beteekenis, die dit woord, op een eigenaardigen toon uitgesproken, ook bij ons heeft.

Laat de Talmud zooveel hij wil de zotheden der schijnheilige, femelende, met hunne vroomheid pronkende farizeën geeselen en bespotten, en scherp den „gekken vrome" hekelen, die eene in het water gevallen vrouw laat verdrinken, omdat hij eens anders huisvrouw niet mag aanraken, en een kind niet dan nadat hij eerst zijn

---

1) Berach. 4 : 4.

gebedsriemen heeft afgelegd [1], hijzelf maakt den mensch zoo dwaas. Al waren de rabbijnen-zelven zeer afkeerig van die ellendige soort van vroomheid, die R. Jozua veroordeelde toen hij zei [2]: „Een zotte vrome, een slimme schurk, een fijne vrouw en de listen [3]) der farizeeën brengen de wereld ten val," dit hield hen noch hunne volgers uit de macht der femelarij.

Ja, hoe zouden zij ontkomen aan de strenge, kleingeestige, uiterlijke vroomheid, die op schijnheiligheid uitloopt? In het dagelijksch leven heet zij gewoonlijk eene overdrijving. Maar deze benaming deugt niet, dewijl zij niets is dan de vrucht, de onvermijdelijke consequentie van het wettisch beginsel.

Voor hem die op wettisch standpunt staat is er slechts één weg, om zich voor die ziekte te vrijwaren: het niet nauw te nemen met de voorschriften der Wet, de hand er mee te lichten; wat niet weinig bedenkelijk is: het zijn immers de geboden Gods?

Op dezen, voor een waarlijk ernstige levensopvatting gevaarlijken, weg leidden evenwel de schriftgeleerdenzelven de geloovigen; de Talmud wijst hem aan.

Hoe streng toch de rabbijnen zich ook hielden aan de Wet en de overgeleverde voorschriften, het ontging hun niet, dat deze niet altijd konden volbracht worden. Verandering in den maatschappelijken toestand en de drang der omstandigheden maakten in menig geval de onverbiddelijke handhaving van het strenge recht zoo niet onmogelijk, dan toch hoogst gevaarlijk.

---

1) Sota 21*b* en 19*b*, aangehaald o. a. Levy N. H. Wört. II, 86.
2) Sota 3 : 4.
3) Zoo verklaart Levy N. H. W. het woord makka, gewoonlijk door „plagen" vertaald.

Welnu, zij leerden elkander en anderen, het te buigen door stelregels als: men moet den menschen een deur openen; om het bestand der wereld, d. i. omdat anders de wereld niet bestaan kan of omdat de omstandigheden het vereischen; om des vredes wil. Met behulp hiervan is heel wat te schipperen!

Van elk een voorbeeld!

Het openen van de deur. In m. nedarîm 9 : 7 is sprake van een „janua ad poenitentiam," zooals het bij den heer Tal heet [1]). Waartoe dit deftig Latijn? Wij zeggen dat met een verkleinwoord: „een achterdeurtje openen." Dit komt natuurlijk vooral te pas bij eeden en geloften, waarop wij straks terugkomen. Het middel bestond in de kunst, iemand te ontslaan van een afgelegden eed. De beroemde rabbijn Simeon ben Sjetach wist eens voor honderdvijftig man tegelijk een uitvlucht te vinden [2]). De Misjna nu schrijft voor, dat men in sommige gevallen den menschen een deur moet openen. B. v. „wie tot zijn vrouw zegt: gij zult mij als een moeder zijn! hem opent men een deur, om hem te leeren dat hij geen lichtvaardige geloften mag doen" [3]). In welke gevallen men zulk een deur moest openen, was onderwerp van geschil. Moest het b. v. gebeuren, als de eer van ouders of van God er bij in het spel was? [4])

Veranderingen van het „strenge recht" [5]) om het bestand der wereld worden in getale gevonden in het tractaat, dat over den scheidsbrief handelt, in welks inrichting vooral Rabbân Gamaliël (Paulus' tijdgenoot) ver-

1) Bl. 91.

2) Laatste eeuwen II, 47 vv.

3) Ned. 2 : 1 *b*.

4) Ned. 9 : 1 vv.

5) Gitt. 4 : 5.

scheiden wijzigingen maakte [1]). Er waren gevallen, waarin iemand zijn vrouw die hij had verstooten volgens recht niet mocht hertrouwen, maar men het hem toch „omdat de omstandigheden het vereischten" vergunde [2]). Deze overweging dreef ook Hillel om den „prosbol" uit te vinden, een middel om den Joden gelegenheid te geven, de wet op de kwijtschelding der schulden in het sabbatsjaar te ontduiken [3]). Handig genoeg! Ook wel noodig, zou men de maatschappij niet in de war sturen en toch in naam althans de wet Gods eerbiedigen, maar een uiterst gevaarlijk middel voor de zedelijkheid.

Nog rekkelijker is de drijfveer „om des vredes wil." Deze komt vooral te stade tegenover heidenen, wanneer men van of aan hen iets leent, hen helpt in het sabbatsjaar, hen groet, hunne armen mee laat genieten van de nalezing op den akker, den „vergeten" schoof en den niet afgemaaiden hoek; die welwillendheid tegenover hen was geenszins noodig, maar de schriftgeleerden schreven dit alles toch voor „om des vredes wil" [4]).

Welke uitstekende kunstmiddelen deden op die manier de rabbijnen den lieden aan de hand, die geen lust of gelegenheid hadden „vromen" te worden en zich te kwellen met de onderhouding der Wet! Men kon Jood zijn zonder zoo uiterst stipt te leven.

Vaak evenwel treedt hetgeen uit een beginsel voortvloeit niet in het leven, omdat in de menschen die het

---

1) Gitt. 4 : 2.
2) Gitt. 4 : 7.
Laatste eeuwen II, 171 vv.
4) Gitt. 5 : 8, 9.

huldigen andere beginselen tot tegenovergestelde gevolgen leiden en deze dus gene min of meer onschadelijk maken. Zoo zou het mogelijk zijn, dat het haggadische in den Talmud door verrijking en opwekking van het gemoedsleven, door verscherping van het zedelijk oordeel en verfijning van het gevoel, de verkillende uitwerking van den ijver der schriftgeleerden om de Wet uit te pluizen en het voor de zedelijkheid bedenkelijk gehalte hunner drijfveeren tot hare handhaving en wijziging, temperde.

Inderdaad was dit ook het geval, maar slechts in geringe mate.

Dat de halacha de schriftgeleerden veel meer bezig hield dan de haggada, volgt nog niet uit het feit dat slechts een betrekkelijk klein gedeelte van den Talmud haggada bevat. Immers daarbuiten hebben wij vele rabbijnsche geschriften uit denzelfden tijd, en deze behelzen grootendeels haggada. Maar het is niet toevallig, dat juist de Talmud, en wel de Babylonische, die nog meer dan de Jeruzalemsche halachisch van inhoud is, het boven alle geëerde boek is geworden, Israëls richtsnoer voor geloof en wandel. Halacha toch was veel meer in achting dan haggada. Deze was goed voor den grooten hoop, met gene hielden zich de uitstekenden bezig. Dit was de troost, dien R. Abbahoe aan zijn collega Chia bood, toen deze eens aan weinigen een halachische verhandeling had voorgedragen, terwijl hij terzelfder ure voor eene groote schare een haggadische toespraak had gehouden: ik hield een winkel met snuisterijen, waarin vele bezoekers hun gading vonden, gij een met edelgesteenten, waar natuurlijk weinigen kwamen [1].

---

1) Sota 40 a, bij Hamburger Real-Enc. II, 6.

In welke mate men het voor een slecht teeken hield, wanneer de gemeente het meest op *h a g g a d a* gesteld was, blijkt uit de volgende verzuchtingen, in eene verklaring op Hoogl. 2 : 5 te vinden [1]. Daar staat : „Ondersteunt mij met druivenkoeken, versterkt mij met appelen, want ik ben krank van liefde.” Zoolang de mensch gezond is, leert de commentaar, eet hij wat hem te voren komt, maar is hij ziek, lekkernijen. R. Izak zei : Vroeger was de Wet 's menschen hoofdzaak en zocht men naar woorden van Misjna en Talmud, maar nu dat niet meer zoo is, wil men de woorden der Schrift en *h a g g a d a* hooren. Vroeger, zei R. Levi, was er geld te verdienen en begeerde men Misjna, *h a l a c h a* en Talmud, nu het geld schaarsch is en zij daarenboven ziek van slavernij zijn, nu willen zij alleen zegeningen en vertroostingen vernemen.” Schrift en *h a g g a d a* geven dus maar flauw zielevoedsel; wie iets vermag, begeert vaster spijs : discussiën over wetsbepalingen, dat is mannenkost.

Tot den inhoud der *h a g g a d a* nu behoorden ook de gemoedelijke opwekkingen tot zedelijk leven ; of dit geen schade zou geleden hebben door deze achterstelling ?

Daarbij, de mensch is een geheel, en de eigenaardige geestesrichting die de schriftgeleerden volgden in hunne wetstoepassingen moest zich ook doen gelden, wanneer zij de zedelijke eischen Gods omschreven en vaststelden. Ook in dit opzicht waren zij wettisch, d. w. z. zij gingen uitrekenen, met hoe weinig men kon volstaan, om zich voor schuld te bewaren en uit de handen van het strafgericht te blijven.

Maar hier hoor ik mij tot de orde roepen : Waarom

---

1) **R a b b ô t t. p.**

begaat gij de groote fout, strafwet en zedewet te verwarren? De schriftgeleerden, wier woorden ons in den Talmud bewaard zijn, waren evengoed rechters als zedepredikers, en overkomt het niet elken rechter wel eens, dat hij met een bloedend hart moet veroordeelen iemand, die ja een wet overtreden heeft maar toch een edel mensch is, en veel vaker, dat hij een slecht mensch moet vrijspreken, hoewel hij zijn handelwijs verfoeit, omdat hij volgens de letter der wet niet strafwaardig is? Welnu, in dit geval verkeerden de schriftgeleerden. Wanneer zij het woord onschuldig op iemand toepassen, dan wil dit volstrekt niet zeggen, dat zij dien mensch rein voor God verklaarden, veel minder dat zij hem prezen, maar alleen dat hij volgens de Wet niet strafschuldig was [1]).

Laat ons deze onderscheiding goed in het oog houden! Wij zullen daardoor alweer bewaard worden voor een onbillijk oordeel over de schriftgeleerden. Er waren edele menschen onder, die zichzelven zware zedelijke eischen stelden en hunne volgelingen dus niet leerden met eene geringe mate van deugd tevreden te zijn.

Ook maakten zij somtijds duidelijk onderscheid tusschen zede- en strafwet. Een beroep ten dezen op Maimonides — waarmee de heer Tal [2]) zich vergenoegt — doet niets ter zake, daar deze zoovele eeuwen na het afsluiten van den Talmud leefde en een filosofisch gevormd man was. Dat de Tannaîm zelven hunne leerlingen wezen op hoogere eischen dan de strafwet

---

1) Tal bl. 77 v. 82, 91 v. 102.
2) Bl. 92.

stelde, is uit de stukken aan te toonen. Immers, wanneer zij voorschreven, iemand die een lichtvaardigen, maar volgens de Wet ongeldigen eed gedaan had, te ontslaan, voegden zij er bij: „en men vermane hem dat hij niet weer zoo los spreke." Dit is het eenige geval niet. Men weet, dat in het sabbatsjaar alle schulden vervielen. De schriftgeleerden handhaafden die wet, behalve dat zij, zooals wij boven zagen, den schuldeischer een middel aan de hand deden, om hetgeen hem toekwam te innen. Had deze dien weg niet ingeslagen, dan was de schuld vervallen; „maar de schriftgeleerden hebben een welbehagen in den mensch, die toch zijn schuld betaalt." Zoo ook wie van een proseliet, die met zijn zonen Jood geworden is, geleend heeft, behoeft (na diens dood) dit niet aan zijn zonen terug te geven; „maar de schriftgeleerden prijzen hem die het toch doet." Alle roerende goederen worden verkocht bij acte van inbezitneming (te vergelijken met den handslag bij ons), „maar de schriftgeleerden prijzen wie zijn woord gestand doet [1])." Nog sterker: Wanneer een kooper aan een verkooper het geld gegeven maar de vruchten nog niet „in bezit genomen" heeft, kan hij terugtreden, doch de schriftgeleerden zeggen: Hij die de menschen tijdens den zondvloed gestraft heeft, zal ook hem straffen die zijn woord niet houdt [2]). Al mag een vader zijn kinderen onterven, zoo keuren de schriftgeleerden dit toch niet goed [3]).

Zoo leerden zij ook, dat wanneer iemand van twee personen een som gelds ontvreemd heeft en hij niet weet

1) Sjebiit 10:9.
2) Bab. mez. 4: 2.
3) Bab. bat. 8: 3.

van wien, hij aan elk van hen die som moet geven[1]), wat volgens de Gemara ter plaatse geschiedde, „om aan de hand des hemels te ontkomen" [2]).

Meer plaatsen ken ik niet, maar er zullen er wel zijn; reeds deze bewijzen, dat ook de schriftgeleerden dit onderscheid maakten en uitspraken.

Maar konden deze vermaningen opwegen tegen den invloed, dien hunne wetgevende en rechterlijke werkzaamheid noodwendig op henzelven, hunne leerlingen en de menschen wier twistzaken zij beslechtten moest oefenen?

Ziet, zelfs een rechter van onzen tijd, nu de wetten waarnaar hij vrijspreekt of veroordeelt zoo oneindig veel meer in overeenstemming zijn met de eischen der zedelijkheid, loopt, meen ik, gevaar dat zijn oordeel over goed en kwaad zich wijzigt naar de strafwet, hoeveel te meer stond men toen hiervoor bloot! Dezelfde personen toch traden als zedeleeraars en als rechters en wetgevers op; tot hun rechtsgebied behoorde alles wat voor den burgerlijken en voor den kerkelijken rechter gebracht kon worden, waartoe honderd zaken werden gerekend, waarvan wij ons niet kunnen voorstellen dat daarin ieder niet vrij zou zijn — sabbatsviering, gebruik van spijzen en dranken, verontreinigingen enz. — het geheele godsdienstige en zedelijke leven. De vraag, waarmee zij zich hoofdzakelijk bezig hielden, was: „hoe kan men aan de handen van zijn plicht ontgaan?" d. w. z. doen waartoe men gehouden is door de strafwet. Meent men, dat zij en degenen te wier aanhooren zij deze vraag

1) Bab. mez. 3 : 3.
2) F. 37 a van ond.

voortdurend bespraken, hierbij altijd diep voelden, dat de vraag „hoe aan de handen Gods te ontgaan," van oneindig veel meer belang was en dat de Alziende nog niet tevreden was, als men volgens de Wet onberispelijk leefde? Maar dit is immers onmogelijk!

Leerzaam is, opdat wij dit goed inzien, de nadere beschouwing van die plaats uit B a b a m e z i a, daar juist aangehaald. Heeft iemand aan één van twee menschen iets ontvreemd, dan geeft hij het aan beiden terug. Uitstekend! Maar hierover disputeerend, vraagt de Gemara: indien nu eens vijf menschen teruggave eischen van iets, dat hij een hunner ontvreemd heeft; hij weet niet wien, en ieder van hen beweert dat hij de beroofde is; wat dan? Antwoord: hij legge het voor hen neer en ga zijns weeg! Dit was de beslissing van R. Tarfon, en de Gemara gaat disputeeren, hoe dit te rijmen met het voorschrift der Misjna; wat aldus wordt opgelost: in 't laatste geval wordt het van hem gevorderd, in het eerste doet hij het uit eigen beweging, om zichzelf uit de handen des hemels te redden. Ziet men niet, hoe klein en wettisch ten slotte ook dit motief wordt? Wat blijft er over van den gewetenseisch: hebt gij iets ontvreemd, geef het terug en laat den bestolene geen schade lijden, al zou u dit ook het tienvoudige kosten?

De schriftgeleerden trekken vóor alles de lijn van hetgeen een mensch verplicht is, het minimum, en weinige dingen zijn zoo noodlottig voor het zedelijk leven. Wat boven die lijn ligt heet dan ras iets bijzonder goeds, een overtollig goed werk, het werk van „vromen."

Genoeg algemeene beschouwingen over het karakter der Talmudische zedelijkheid; laat ons nu eenige deugden afzonderlijk beschouwen!

VI.

Rohling en medestanders handelen schromelijk onbillijk, wanneer zij, allerlei belachelijke en onzedelijke gedeelten van den Talmud samenvoegend, met verwijzing daarnaar het boek aan de publieke minachting prijsgeven. Zoo kan men gemakkelijk ook met het O. T. doen. Ja zelfs uit het N. T. zou men, hoewel met moeite, eene kleine distellezing kunnen maken, die voor dezen en genen het zedelijk standpunt van Jezus en de apostelen bedenkelijk zou doen schijnen. Van den anderen kant echter is het ongeoorloofd, met de Joodsche apologeten, al wat schoon, waar en zedelijk rein in den Talmud is bijeen te garen, teneinde het boek te kunnen prijzen. Te eerder staat het niet slechts vrij, maar is het plicht, het gebrekkige te vermelden en op proeven van slappe moraal den vinger te leggen, als dat lage voortvloeit uit de beginselen der schriftgeleerden of daarmee nauw samenhangt. Uit dit oogpunt beoordeele men het navolgende!

„Zalig de vervolgden om de gerechtigheid,” zei Jezus, en de Talmud zegt het hem na [1]). Hoe kan het ook

1) Tal 46 vv.

anders? Waar ter wereld vindt de standvastigheid van den martelaar niet bewondering? En hoe zouden de schriftgeleerden hebben kunnen vergeten, dat zij de nazaten waren van het heldengeslacht, hetwelk Juda had vrijgevochten van de overmachtige Syriërs? Hadden de Tannaîm niet de wanhopige worsteling beleefd, waarin ten slotte Jeruzalem onder de slagen van Titus was bezweken? Stonden zij niet aan den vooravond van den nog vreeselijker strijd tegen de legioenen van Hadrianus? Zouden zij dan, de leidslieden der verdrukten, om des geloofs wil vervolgden, de standvastige belijders niet geprezen hebben? Eere den bloedgetuigen!

Toch waren de meeste schriftgeleerden niet van het hout waarvan men martelaars maakt. Boven alles mannen des vredes, bogen zij zich in wereldsche zaken gewillig onder het juk [1]), en waren niet ongenegen ook in de wetsonderhouding zoo veel in te schikken als geoorloofd was, ja meer dan dit. Wie kiezen moet tusschen wetsovertreding en het leven, mag de Wet verzaken behalve in drie punten, afgoderij, bloedschande en moord [2]), en deze vergunning, om in zoovele den Jood gewichtige zaken, als sabbatsviering, onderhouding der spijswetten, de Wet te schenden ten einde zijn leven te redden, werd niet door dezen of genen rabbijn gegeven, maar door eene opzettelijk tot bespreking der vraag bijeengeroepen vergadering van de voornaamste schriftgeleerden, te Lydda, en de meerderheid die dit besluit doordreef steunde, natuurlijk, op een Schriftwoord: De

---

1) Vgl. Laatste eeuwen II, 105, 333 vv. en elders.

2) Sanhedrîn 74 *a*, aangehaald Tal 49 v.

mensch moest volgens Lev. 18 : 5 door de Wet leven, dus niet omkomen [1]).

Het Jodendom heeft dan ook aan al zijn taaien moed en ongeloofelijke getrouwheid gedurig de handigheid gepaard, zich voor het uiterlijke te schikken naar den eisch der vervolgers. Schijn-Christen en schijn-Mohammedaan te zijn werd niet ongeoorloofd gerekend. Leefde niet „de groote adelaar", Maimonides, als belijder van den Islam in eer aan het Egyptische hof? Omgekeerd maakt de Talmud onderscheid tusschen hetgeen men openlijk en hetgeen men in het geheim doet. Heimelijk mag men zelfs, om het leven te redden, een afgod aanbidden; openlijk dit te doen zou aanstoot geven en dus ontwijding van Gods naam zijn [2]).

Hoever zijn wij hier niet verwijderd van het beginsel: „wie mij belijden zal voor de menschen, belijd ik voor mijn vader in de hemelen, wie mij verloochent, wordt ook door mij niet voor een der mijnen erkend"! En wie ziet niet, dat deze verzaking van beginsel het gevolg is van „het openen eener deur," van het streven om de eischen Gods pasklaar te maken voor de krachten van den grooten hoop?

Geheel in overeenstemming hiermee is de overdreven waarde, aan het oordeel der menschen gehecht. „Zonder u niet van de gemeente af en vertrouw niet op uzelven tot uw sterfdag toe" — dit woord is van niemand minder dan Hillel [3]), waarmee wij, evenals met de vermaning, „wie aan de menschen behaagt behaagt aan God, en omgekeerd,"

1) Laatste eeuwen II, 448 v.

2) Plaatsen bij Tal 50, Weber 33.

3) Abôt 2 : 5.

een heel eind beneden het standpunt staan, waartoe Jezus zijn discipelen wilde verheffen, toen hij zijn minachting voor de *vox populi* uitsprak: Wee u als alle menschen wel van u spreken, zalig gij wanneer men u vervolgt!

Een enkel woord slechts over de kuischheid! Niet zonder grond beroemt zich de Jood er op, dat zijn volk in dit opzicht andere vooruit is geweest. De Kanaänietische „gruwelen," waartegen Israël zich aankantte, waren vooral oneerbare en ontuchtige praktijken. Ook waren de schriftgeleerden ten dezen geen verbasterd ras. Zij hebben, te midden van een heidendom dat zeer los was van zeden, getracht hunne volgelingen rein te bewaren en echtscheidingen te bemoeilijken, terwijl zij alle onkuischheid bestreden. Hiervan ben ik zoo overtuigd, dat ik moeilijk kan gelooven, dat de school van Hillel werkelijk zou geleerd hebben: een man mag zijn vrouw wegzenden, wanneer zij zijn eten heeft laten aanbranden [1]).

Doch dit neemt niet weg, dat de Talmud maar al te veel bewijst, hoe laag het standpunt was, waarop de meeste Joden in dit opzicht stonden en hoezeer de schriftgeleerden niet alleen weken voor den drang der omstandigheden, die hen noopten veel door de vingers te zien, maar ook zelven mee naar de laagte getrokken werden. Dat vele natuurlijke dingen, die de kieschheid verbiedt te noemen, hier besproken, ja met walgelijke uitvoerigheid behandeld worden, is evenmin het ergste, als

1) *Laatste eeuwen* II, 70, 173.

dat in den Talmud eenige vuile vertelsels voorkomen, hoewel sommige bladzijden inderdaad onleesbaar zijn. Maar wat zullen wij zeggen van de volgende mededeeling, die tweemaal voorkomt [1]? Wanneer Rab in Tarsus kwam, dan liet hij uitroepen: wie zal zijn voor den dag? (d. i. volgens het verband en ook volgens „Rasji": Welke vrouw wil den dag dat ik in de stad doorbreng met mij huwen, om daarna weer te scheiden?) Rab Nachman deed hetzelfde te Sjechnizîb. — De eerste, die hier genoemd wordt, is Abba Arecha, die zoo vermaard was in zijn tijd (eerste helft der derde eeuw), dat hij kortweg Rab, „de leeraar", heette, een strijder voor Wet en goede zeden, waarom men dan ook natuurlijk heeft getracht deze handelwijs zoo te verklaren, dat zij geen smet op zijn naam werpt [2]. Dat in den Talmud van hem en een collega zulk een vertreding van het huwelijk verteld wordt, is zeker hoogst bedenkelijk. Doch erger is het, dat dit geval beide keeren wordt meegedeeld, niet om het scherp af te keuren, maar leukweg, omdat het in eene discussie over een wetsartikel te pas komt, en wel in den mond van zekeren R. Eliëzer ben Jakob, die er deze vermaning aan vastknoopte: daarom ga niemand uit een dezer steden een vrouw nemen in de andere, opdat niet wellicht broeder en zuster of vader en dochter huwen en zoo de geheele wereld vol bastaarden worde! Hierop toch ziet het Schriftwoord (Lev. 19 : 18): „en de aarde zal vol ontucht worden." Me dunkt, wat die rabbi's deden is vrij wat schandelijker en schadelijker

---

1) Joma 18*b* en Jebamôt 37*b*.

2) Zie M. J. Mühlfelder Rabh, ein Lebensbild zur Geschichte des Talmud, 37.

dan die „twijfelachtige bloedschande", waarover R. Eliëzer hier disputeert.

Wij komen nu tot de beschouwing van den eed.

„Verbeeld u Jezus' spreuk: uw woord zij ja ja, neen neen, al wat daarboven gaat is uit den Booze, midden in het tractaat Nedarîm met zijn onderscheidingen tusschen geldige en niet geldige eeden en geloften, met zijn regeling van de reservatio mentalis." Deze mijne woorden hebben in hooge mate de verontwaardiging van den heer Tal opgewekt, zoodat bij de bespreking er van al de schalen van zijn toorn over mij werden uitgestort. 't Is zuiver laster! Ook weet hij zeer goed, hoe ik daaraan kom. Zelf bedacht heb ik het niet. De een of andere kwaadwillige heeft de eenige plaats, waar in den Talmud het „stilzwijgend voorbehoud" vermeld wordt, maar om het te veroordeelen, gelezen en verdraaid. Ik schreef zijne bewering goedgeloovig na [1]. — Die het weet, moet het zeggen!

Bezien wij, voordat wij die reservatio mentalis behandelen, de leer der Misjna over de ongeldige geloften [2]. „Vier soorten van geloften hebben de schriftgeleerden voor ongeldig verklaard" — zoo heft het derde hoofdstuk van het tractaat Nedarîm aan — „aansporings- overdrijvings-, vergissings- en noodgeloften." Van deze vier soorten worden vervolgens voorbeelden gegeven.

Geloften tot aansporing zijn vooral de verzekeringen van koopers en verkoopers bij het loven en bieden; volgens rabbi Eliëzer ben Jakob ook de gelofte die iemand

1) Bl. 94.
2) Vgl. Laatste eeuwen I, 270 vv.

doet om b. v. een vriend over te halen bij hem te komen eten; maar dan moet men, bij het uitspreken van de gelofte, het voor den geest hebben dat zij maar tot aansporing dient.

Overdrijvingsgeloften luiden b. v.: Korbân (dit of dat zal mij heilig zijn), indien ik er niet zoovelen zag als Israëlieten uit Egypte togen, of een slang zoo dik als de balk in een pershuis.

Vergissingsgeloften: Korbân, als ik iets gegeten of gedronken heb! terwijl men zich later herinnert, dit wel gedaan te hebben, en dergelijke.

Eindelijk noodgeloften. Dit zijn vooreerst zulke die men te goeder trouw aflegt, maar in wier uitvoering men belet wordt door ziekte of een verhindering op den weg, en dan geloften die men doet om moordenaars, roovers en tollenaars om den tuin te leiden, b. v. wanneer men hun met zulk eene dure verzekering zegt, dat de levensmiddelen die men vervoert aan den tempel of aan het koninklijk paleis behooren, terwijl dit toch niet waar is. De nadere toepassing hiervan was echter een twistpunt tusschen de school van Hillel en die van Sjammai. Deze zei, dat men zulk een gelofte mocht doen in welken term ook, mits niet met een eed; gene had ook hiertegen geen bezwaar. Deze zei: men moet niet uit eigen beweging met een gelofte beginnen; gene stond dit wel toe. Deze zei: alleen zulk een gelofte is ongeldig, die roovers en tolgaarders hebben opgelegd; maar de school van Hillel ontbond alle mogelijke, ook die welke men zelf had bedacht. B. v. Stel, een heeft hem gelast tot bevestiging eener bewering te zeggen: Vervloekt, als ik van mijn vrouw gebruik maak! en hij heeft gezegd: Vervloekt als ik van mijn vrouw en kinderen ge-

bruik maak! dan is volgens de Sjammaïeten zijn vrouw hem ontzegd, zijn kinderen niet, maar volgens de Hillelieten noch de eene noch de anderen.

In het vervolg staan zeer vele bepalingen over den inhoud van elke formule die men gebruikt heeft, ook hoe ver men kan gaan in het verbreken van een gelofte, indien onvoorziene omstandigheden zich voordoen; b. v. iemand zegt: Vervloekt, als ik nut (of gebruik) van dezen of genen hebben zal! en nu wordt hij ziek, mag hij dan een bezoek van dien man afwachten? Antwoord: ja wel, maar gene mag bij zijn bed slechts staan niet zitten. Ook mag hij wel zichzelven door dien man laten genezen, maar niet zijn vee. In een groote badstoof mogen zij samen baden, niet in een kleine. In één bed slapen? Ja. Maar R. Juda beperkte deze vergunning tot den zomertijd. In den wintertijd zou hij werkelijk van des anderen warmte profijt hebben [1]). Enz., enz.

Waar blijft de heiligheid van den eed bij zulke discussiën?

Wij gaan over tot de bespreking der reservatio mentalis, waarvan wij trouwens bij de aansporingsgeloften een staaltje gehad hebben.

Het heet, dat er maar één plaats is, waar van haar sprake is. Ik kende ze niet. Laten wij ze bezien! In N e d a r î m 24b 25a dan wordt bij de behandeling der kwestie, of een eed die eene onmogelijkheid behelst geldig kan heeten, dit voorbeeld aangehaald. Stel, iemand zweert: „Ik ontzeg mij deze vruchten, wanneer ik niet heden op den weg zoovelen zag als er uit Egypte togen,” dan geldt volgens de Misjna die eed niet. Maar, brengt een rabbijn in het midden, indien hij nu eens

---

1) N e d. 4 : 4.

bedoelde, dat hij een mierenleger zag, dan was het geen onmogelijkheid (en dus de eed geldig)? Antwoord: Wie zweert, zweert naar onze opvatting, en wij verstaan hieronder geen mieren; naar eigen opvatting zweert men niet. De heer Tal parafraseert dit aldus: „Een gedane eed heeft de natuurlijke beteekenis, die wij aan de woorden hechten, niet de onnatuurlijke die hij voor zich er aan verbinden kan." Deze omschrijving kunnen wij laten gelden. Hier wordt dus inderdaad de reservatio mentalis afgekeurd, of juister: de onderstelling van zulk eene onnatuurlijke bedoeling mag niet strekken om een „geopende deur" te sluiten. Ik zou, geloof ik, iemand die zoo'n eed deed er maar hebben laten inloopen.

„Is het waar, wordt nu gevraagd" — zoo gaat de heer Tal voort — „dat de eigene, niet natuurlijke bedoeling van hem die den eed doet, vanzelf geheel zonder beteekenis is. Men heeft het immers, ten einde zulke praktijken tegen te gaan, noodig geacht in te stellen, dat bij eedsaflegging de rechter vooraf tot hem die den eed zou doen plechtig verklaart".... Van dit alles staat niets in den Talmud dan dit: „En de leer der Tannaîm is, wanneer men iemand deed zweren, zei men." Welnu, wat zei men dan? „Weet wel, dat de eed dien wij u zullen afnemen niet de beteekenis heeft, die gij misschien in uwe gedachte er aan hecht, maar alleen die, welke door ons en de rechtbank aan uw woorden verbonden wordt." Hiervan wordt vervolgens een voorbeeld gegeven.

Wat moeten bedriegelijke praktijken gewoon zijn geweest, dat een rechtbank het noodig vond, zoo tegen de reservatio mentalis te waarschuwen! Hoe kon het, vragen wij, iemand in de gedachte komen, dat voor de

rechtbank zoo'n bedriegelijke verzekering geldig was? Dat rechters hiermee geen genoegen namen, spreekt vanzelf en pleit nog niet sterk voor hunne afkeuring van dat soort van bedrog.

Evenwel, het wordt hier althans afgekeurd. Ook overal? Laat ons opnieuw het Misjna-tractaat Nedarîm en wel den aanvang opslaan! Het begint met de bepaling, dat een gelofte of eed in welken vorm ook gedaan geldig is; zelfs al verdraait men de woorden een weinig door b. v. in plaats van korbân (gave) konâi of konâs, in plaats van cherem (vloek) cheref of cheres te zeggen, het geldt voor een eed. Maar soms maakt de inhoud der gelofte haar ongeldig. Vooreerst wanneer men zweert bij iets ongeoorloofds, een afgod b. v., dan geldt het niet. Bij een eed van een anderen inhoud [1]) opent men hem een deur, terwijl men hem een vermaning tegen lichtvaardigheid geeft. Hierop volgen spitsvondige onderscheidingen tusschen eeden en geloften, en dan het volgende [2]): „Een eenvoudig uitgesproken gelofte moet streng opgevat worden, maar eene daarbij gevoegde verklaring dient om ze lichter te maken." Het woord hierover gebezigd, peroesj, is het gewone voor: een commentaar of tekstverklaring. „Hoe hebben wij dit te verstaan? Aldus: Iemand zegt: Dit moge voor mij (even onaantastbaar, heilig) zijn als „gezouten vleesch", als „plengwijn", dan is het (die spijs of drank) hem ontzegd, indien het tempelvleesch en tempelwijn is, maar is het vleesch en wijn van afgoden, dan niet. Indien het eenvoudigweg beloofd

---

1) Zie boven, bl. 58.

2) 2 : 4, 5.

is, dan is het hem ontzegd. Iemand zegt: 't Zij mij als c h e r e m! Indien dit beteekent: als c h e r e m van den hemel (d. w. z. iets dat door bangelofte aan den hemel gewijd is), dan is het hem ontzegd; indien het echter beduidt: als priester-c h e r e m (d. i. iets dat aan den priester vervalt), dan niet; indien het eene gelofte zonder nadere omschrijving is, dan is zij geldig. Indien iemand zegt: Het zij mij als tiende, dan is het hem ontzegd, als dit inhoudt: veetiende, maar niet, als het inhoudt: dorschvloertiende; indien: kortaf, geldig. 't Zij mij als hefoffer! indien offer van het tempelmagazijn, ontzegd; indien hefoffer van den dorschvloer, niet; indien kortaf, ontzegd. Maar R. Juda zei: indien (hij) kortweg „hefoffer" (belooft), dan is het hem in Judea ontzegd, maar niet in Galilea, want de Galileërs verstaan onder het woord niet: hefoffer van den tempel. Dit geldt ook van het woord c h e r e m, waaronder de Galileërs nooit verstaan hetgeen aan den priester vervalt (zoodat voor hen elke gelofte waarbij zij dit woord gebruiken bindend is)."

Om niet den schijn op mij te laden van onbillijkheid en om voor elke mogelijkheid van eene zachtere verklaring een deur open te laten, heb ik bij deze vertaling nergens het woord „bedoeling" gebruikt. Toch bewijst het slot onweersprekelijk, dat die onderscheidingen niet beteekenen: men zegt: c h e r e m Gods, of: c h e r e m der priesters, of: c h e r e m kortaf, maar men zegt alleen c h e r e m, en men denkt daarbij: òf Gods, òf der priesters, òf niets bepaalds. Wat doet hierbij anders het spraakgebruik der Galileërs af? Maar alle twijfel hierover valt weg door het vervolg, hetwelk aldus luidt: „Iemand heeft een gelofte gedaan met c h e r e m en

hij zegt: ik heb het alleen beloofd bij een vischnet (het woord c h e r e m beteekent zoowel banvloek als net), of met k o r b â n (letterlijk gave, gewoonlijk gave aan den tempel) en hij zegt: ik heb het alleen beloofd bij geschenken van koningen. Iemand zegt: Ikzelf (a t s m i) mag k o r b â n zijn! en hij zegt: ik heb het alleen beloofd bij een been (e t s e m; a t s m i is „mijn been") dat ik ergens heb neergelegd, om daarbij een gelofte te doen, of: k o r b â n, dat ik mij van mijn vrouw zal onthouden! en hij zegt: ik heb alleen beloofd (mij te zullen onthouden) van mijn vorige vrouw die ik verstooten heb. In al deze gevallen behoeft men de schriftgeleerden niet te raadplegen, en indien men hen raadpleegt, dan moeten dezen volgens R. Meîr die menschen straffen en de zaak streng opvatten, maar volgens de beslissing der schriftgeleerden moet men hun op de eene of andere wijze een deur openen en hen leeren, opdat ze niet gewoon raken lichtzinnige geloften te doen."

Indien dit geen regeling der reservatio mentalis heeten mag, wat kan dien naam dan dragen? De rechters voor wie een man wordt gebracht, die zijn eed niet gestand wil doen en zich beroept op de geheime bedoeling zijner woorden, worden door de schriftgeleerden gelast — en wie den goddelijken oorsprong en de bindende kracht hunner woorden in twijfel trekt, is des doods schuldig, en moet in den ban gedaan worden — zelven er iets op te verzinnen, op grond waarvan die geloften ongeldig zijn. Na den man ontslagen te hebben, moeten zij hem een vermaning toedienen!

Geheel in overeenstemming hiermee is wat van R. Jochanan verhaald wordt en tweemaal voorkomt [1]). Eens ging

1) J o m a 84 *a*, A b. z a r a 28 *a*.

hij, om van kiespijn genezen te worden, naar eene vrouw (een heidin [1]). Dit deed hij Donderdags en Vrijdags. Toen zei hij: hoe zal het morgen gaan? (omdat hij dan moest prediken). Zij zei: dan zult gij 't niet behoeven. Hij zei: maar indien ik het eens noodig heb? Zij: ik zal u het geheim meedeelen, indien gij mij zweert het niet te openbaren. Hij zwoer haar: Lalaha deïsrael (d. i., zooals zij het wel moest opvatten: Bij den god Israëls!) ik zal het niet ontdekken! Zij deelde hem toen het geheim mee. Den volgenden dag openbaarde hij het aan de gemeente. Maar (hoe kon dit), daar hij haar een eed had gedaan? Hij had gezworen: Lalaha deïsrael d. i. aan den God van Israël zal ik het niet openbaren, maar wel aan de gemeente van Israël. Is dit nu een ontheiliging van den naam Gods (omdat zij zou denken dat hij een meineed gedaan had [2])? (Neen) want hij had het haar dadelijk gezegd (nl. wat ik gezegd heb is geen eed, want ik heb niet gezegd: balaha deïsrael maar lalaha deïsrael [3]).

Deze schurkenstreek wordt dus niet afgekeurd maar vergoelijkt, en de Gemara gaat kalm voort, uit dit verhaal de leering af te leiden, dat men zich op sabbat wel mag laten genezen, althans van zoo'n geweldige ziekte als kiespijn; dan te bespreken, wat voor middel dat geweest is; eindelijk, of iedereen altijd zich door een heiden of ketter kon laten genezen. Zoo'n uiterst beroemd man als R. Jochanan kon het wagen; dien zouden ze niet vergiftigen! enz.

1) Verklaring van „Rasji".
2) „Rasji".
3) „Rasji".

VII.

Nog bij éene zijde van de ethiek der schriftgeleerden willen wij stilstaan; eene zeer teedere: de verhouding tot de heidenen.

Jezus' woord: gij hebt gehoord dat gezegd is: „Gij zult uwen naaste liefhebben en uwen vijand haten, maar ik zeg u: hebt uw vijanden lief enz.", heeft den uitleggers vrij wat moeite veroorzaakt; immers, niet alleen wordt haat tegen vijanden nergens, noch in het O. T. noch bij de schriftgeleerden, bevolen, maar ook is vijandsliefde bij beiden in groote eer [1]. Of men al, met de nieuwe Synodale vertaling, alleen de woorden „gij zult uwen naaste liefhebben", als citaat uit het O. T., gespatiëerd laat drukken, neemt de zwarigheid niet weg; „gij zult uwen vijand haten" komt hier ontegenzeggelijk voor als gebod der ouden.

De eenige ware verklaring is deze, dat men onder „vijand" niet heeft te verstaan den persoonlijken vervolger, maar den godsdienstigen tegenstander, die, hetzij heiden, hetzij Jood, den vromen het leven verbitterde. In Jezus' dagen waren ook de laatsten niet ver te zoeken. Romeinsch-

1) Ex. 23 : 4, 5; Spreuk. 24 : 17, 29; 25 : 21; Job 31 : 29.

gezinden en Herodianen, bang voor de vrijheidszucht der aan de Wet getrouwen en naijverig op de volksgunst der schriftgeleerden, plaagden hen zeer dikwijls.

Haat nu tegen die „goddeloozen" was volgens het O. T. niet slechts geoorloofd, maar den vriend Gods bevolen. „Zou ik niet haten die U haten en van hen die tegen U opstaan een walg hebben? Ja, met een doodelijken haat haat ik hen, tot vijanden zijn ze mij" [1]), van dit woord wordt gedurig de weerklank in het Joodsche psalmboek en elders vernomen [2]), en het is ook de noodzakelijke gevolgtrekking uit het geloof, dat God-zelf den zondaar haatte. Voor een tegenovergestelde opvatting komen slechts weinige getuigenissen voor. Daar met den ondergang van Jeruzalem die Joodsche „goddeloozen", „geweldenaars", „vijanden Gods", verdwenen, waren voor de vromen na dien tijd de heidenen de eenigen, aan wie zij konden denken bij het lezen en hooren van vijanden die ze moesten haten.

Nu, dit behoefde niemand hen te leeren. Dat de buitenlander niet op één lijn was geplaatst met den inlander, is geheel in overeenstemming met de denkwijze der geheele oudheid, en de Israëlietische Wet zegt dan ook uitdrukkelijk, dat men den niet-Israëliet in geldzaken harder mag behandelen, dan den volksgenoot [3]), ja, dat men de Kanaänieten zonder erbarmen uitroeien en de bezetting van elke vijandelijke stad die men stormenderhand innam over den kling jagen moet [4]). Dit laatste was evenwel nog geen godsdiensthaat.

1) Ps. 139 : 21 v.

2) Vgl. De Bijb. v. Jong. V, 273 v.

3) Deut. 15 : 2 v.; 23 : 21.

4) Deut. 7 : 2; 20 : 12 v.

Deze schoot eerst wortel na Ezra en Nehemia, toen de Joden door het aannemen der Wet zich zooveel mogelijk afzonderden van de heidenen, ontwikkelde zich welig nadat zij door de Syriërs om des geloofs wil vervolgd waren, en groeide nog meer door de tyrannie der Romeinen, die, ten eenenmale onvatbaar den Joodschen geest te begrijpen, hen zelfs dan doodelijk ergerden wanneer zij meenden hen welwillend te behandelen, wat trouwens niet vaak voorkwam. Na den oorlog met Vespasiaan en Titus werd de haat der Joden tegen hunne meedogenlooze vervolgers en onderdrukkers natuurlijk niet zwakker, en de afgrijselijke vervolging onder Hadriaan deed hem zijn toppunt bereiken. Welk rechtgeaard Jood zou „het goddelooze koninkrijk", dat de gewone benaming voor Rome was, niet gehaat hebben? Alleen een afvallige, althans een lauw vriend der Wet, kon Romeinen liefhebben. Alleen uit vrees of om gewin kon een vurig geloovige zich vriendelijk jegens dezulken gedragen, anders onmogelijk! Jezus' afkeuring hiervan stelde zijnen hoorders dus evenzeer schier onmogelijke eischen, als zijn veroordeeling van den eed en van elke oneerbare opwelling.

De treurige ervaringen die de Joden gedurig opdeden, de vervolgingen die zij moesten doorstaan, de ergernissen die hun bloed deden koken, paarden zich aan het geloof dat zij het uitverkoren volk Gods waren; het heerlijk besef van eigenwaarde en de bespottelijkste volkstrots, onherkenbaar dooreengemengd, maakten hen onverdraagzaam en onverdragelijk voor de heidenen. Waar zij niet vervolgd werden, b. v. in het rijk der Parthen, zal de verhouding wel beter geweest zijn, maar de angstvalligheid, waarmee de mannen der Wet alle verontreiniging door heidenen

vermeden, wat door de lichtzinnigheid en onzedelijkheid der „afgodendienaars” min of meer gerechtvaardigd was, groef ook daar een breede kloof. De beschuldiging van Tacitus, dat de Joden standvastig waren in hun onderlinge trouw maar alle anderen doodelijk haatten, en die van Juvenalis, dat zij alleen aan hunne geloofsgenooten den rechten weg wezen, was niet uit de lucht gegrepen, maar had goeden grond.

Daar deze hun, die aan heidensche vorsten onderworpen waren en te midden van heidensche bevolkingen leefden, geen goed deed, ontkenden de apologeten dien haat. Zoo roemt reeds Jozefus de welwillendheid der Wet niet slechts jegens hen die Jood wilden worden, maar ook voor allen die in het land verkeerden; zijne volksgenooten zorgden alleen dat de vreemden hen niet stoorden in hunne zeden en gebruiken, maar overigens: vuur, water en levensmiddelen werden aan elkeen verstrekt die het noodig had, men wees den vreemden den weg en liet hunne lijken niet onbegraven. [1])

Onze jongste apologeten stellen zich met zulk een schralen lof niet tevreden. Tegenover een voorschrift als Jezus betreffende de vijandsliefde gaf, zou Israël een zeer slecht figuur maken, wanneer hetgeen Jozefus opsomde de edelste uiting van verdraagzaamheid moest heeten. Zij slaan dan ook een veel hooger toon aan. Naar hun zeggen waren de schriftgeleerden wier woorden in den Talmud en gelijktijdige werken staan, toonbeelden van verdraagzaamheid en is de beschuldiging van haat tegen andersdenkenden niets dan vuige laster. Hoewel erkennende dat in veler Joden hart, zelfs bij een

1) Teg. Ap. II, 28, 29.

enkelen rabbi, doodelijke haat tegen de Romeinen woonde, durft de heer Tal zeggen [1]): „de leer der Farizeën, de moraal des Talmuds predikt ook jegens niet-Joden niets dan echte tolerantie en een waarachtigen verzoeningsgeest," en geeft hij hiervan eenige voorbeelden.

Hij staat hierin niet alleen. Zoo hield 30 Sept. van het vorig jaar Dr. J. Hamburger in eene vergadering van de sectie der Orientalisten „Deutscher Philologen und Schulmänner" te Stettin over dit onderwerp eene voordracht [2]), waaruit men volstrekt niet zou opmaken, dat de Talmud ergens haat ademde tegen den heiden; alleen in een noot — dus niet in het voorgedragene — wordt gezinspeeld op het bestaan van enkele zulke plaatsen. Grünebaum, die in zijn Sittenlehre des Judenthums [3]) het Jodendom verdedigt tegen de aanvallen van prof. Haneberg, moet het voorkomen van onverdraagzame bepalingen wel erkennen, maar weet aan alle een glimp te geven. 't Was zoo erg niet gemeend! En rijkelijk weegt tegen een en ander op, dat de heiden als mensch gewaardeerd en de deugd der heidenen hoog geroemd wordt.

Wanneer ik nu daartegenover de verhouding jegens de heidenen een der zwakste punten van de zedeleer der schriftgeleerden noem, dan wijs ik niet in de eerste plaats op eenige stekelige gezegden. Ze zijn er. Het verschrikkelijke woord van den Romeinenvijand R. Simon ben Jochai: „De beste der heidenen moet vermoord

1) Bl. 120.

2) Die Nichtjuden u. die Sekten im talm. Schriftthum. Neustrelitz. 1880.

3) Die Sittenlehre des Jud. andern Bekenntnissen gegenüber. Mannheim 1867 (Er is een tweede uitgaaf van verschenen).

worden" staat nu eens, zoowel in den Talmud [1]), als, met het toevoegsel „gelijk men den besten der slangen den kop vermorzelt" en een bewijsvoering waarom de edelste heiden geen beter lot waard is, in Mechilta [2]); en of men nu al hiertegenover op den Talmudischen stelregel wijst: algemeene uitspraken bepalen 's menschen gedrag niet, d. w. z. behoeven niet letterlijk opgevat te worden, doet weinig ter zake. Natuurlijk predikten de schriftgeleerden niet, dat ieder rechtgeaard Jood verplicht was, op welke manier dan ook, alle heidenen van kant te maken; Simon meende alleen, dat ook de beste heiden verdiende vermoord te worden; maar me dunkt, dit is in een boek dat als gids in de zedelijkheid wordt aangemerkt, reeds bedenkelijk genoeg.

Toch is het voorkomen van zulk een woord niet een zaak van overwegend belang. De vraag is: welken geest ademt de Talmud over het algemeen? hoe wordt de heiden hier beschouwd? waardeerden de schriftgeleerden de deugd der heidenen? En dan: welke gedragslijn schrijven zij voor? geldt één en hetzelfde recht voor Jood en heiden? zoo ja, op welken grond worden den geloovigen plichten jegens de heidenen opgelegd?

De apologeten des Jodendoms geven schoone woorden van waardeering ten beste. Een der voortreffelijkste is het volgende bij den heer Tal [3]): „Baba Bathra 10*b*. R. Jochanan ben Zakkai zeide: Evenals Israël zijn offers brengt, zoo brengt de niet-Israëliet zijn goede werken, en hem wordt alles vergeven. Maar die goede werken mogen niet geschieden uit berekening, zeide R. Jozua;

---

1) J. Kidd. IV, 11
2) Vgl. Laatste eeuwen II, 421.
3) Bl. 123.

ook niet, om daarop voor der menschen oog trotsch te zijn, zeide R. Gamaliël, want wie trotsch is, diens erfdeel is — de hel. Ook niet om anderen daardoor te krenken, zeide R. Nechoenja ben Hakkaneh."

Dit is zeer fraai, maar grootendeels van des heeren Tals vinding. Ziehier wat er werkelijk te lezen is!

Een leer der Tannaîm! Eens zeide R. Jochanan ben Zakkai tot zijne leerlingen: mijne zonen! wat beteekent de tekst (Spr. 14: 34): „Gerechtigheid verhoogt een volk, maar de godsvrucht der natiën is zonde (De Statenvertaling heeft: „maar een schandvlek der natiën is de zonde"; of dit de ware vertaling is, behoeven wij niet te beslissen, daar wij nu slechts te maken hebben met de beteekenis, die deze rabbijnen blijkens het vervolg er aan hechtten). R. Eliëzer antwoordde: „Gerechtigheid verhoogt een volk (gôi)", dat is Israël, want er staat geschreven: „Wie is als uw natie, een eenig volk (gôi) op aarde (2 Sam. 7: 23)?" en „de godsvrucht der natiën is zonde" beteekent: alle gerechtigheid en godsvrucht die de afgodendienaars verrichten is een zonde voor hen, want zij doen het alleen om er zich op te verheffen; er staat immers geschreven (Ezra 6: 10): (Cyrus beveelt, den Joden dieren te verschaffen) „opdat zij offeren mogen aan den God des hemels en bidden voor het leven des konings en zijne zonen", en wie aldus doet, hem is de gerechtigheid niet volkomen. Maar men leert ook: Wie zegt: deze sikkel zij ten aalmoes bestemd, opdat mijne zonen mogen leven en ik verdienste verwerve voor hiernamaals, is een voleindigd rechtvaardige. Is dit geen tegenstrijdigheid? (Neen, want) de éene uitspraak heeft betrekking op Israël, de andere op de heidenen. R. Jozua zeide (in antwoord op R. Jochanans

vraag): „Gerechtigheid verhoogt een volk", dat is Israël, op grond van 2 Sam. 7 : 23; „de godsvrucht der natiën is zonde", dewijl zij zoo handelen alleen om hunne heerschappij te rekken, want er staat (Dan. 4 : 24 [1]): „O koning, laat mijn raad u behagen en vervang uw zonde door gerechtigheid, uwe goddeloosheid door het beweldadigen van ongelukkigen, opdat uw heerschappij verlengd worde." R. Gamaliël zei: „Gerechtigheid verhoogt een volk", dat is Israël, zie 2 Sam. 7 : 23; „de godsvrucht der natiën is zonde", want zij doen het alleen uit hoovaardij, en wie zich verhoovaardigt wordt in de Gehenna geworpen, zie (volgt een schriftuurlijk bewijs hiervoor). Toen zei R. Gamaliël: Nu moeten wij nog den man van Modîn hooren! Hierop zei R. Eliëzer van Modîn: (volgt weer hetzelfde met de verklaring, dat de heidenen het goede doen „om ons te smaden", met verwijzing naar Jer. 40 : 3). Eindelijk zei v. Nechoenja ben Hakkane: „Gerechtigheid verhoogt een volk, en godsvrucht is voor Israël en de natiën een zondoffer" [2]). Toen zei R. Jochanan ben Zakkai tot zijne leerlingen: De woorden van R. Nechoenja staan mij meer aan dan mijne eigene en die van u, omdat hij gerechtigheid en godsvrucht als zondoffer aan Israël en aan de heidenen heeft toegekend. Dit was volgens den regel, dien hij ook gezegd had. Welke was dat? De leering is: R. Jochanan ben Zakkai zeide tot hen: gelijk het zondoffer Israël verzoent, zoo verzoent de gerechtigheid de heidenen.

Ziedaar inderdaad eene plaats, die pleit voor de ver-

1) Statenvert. vs. 27.

2) Het hier gebezigde woord kan zoowel „zonde" als „zondoffer" beteekenen.

draagzaamheid van dien R. Nechoenja en van R. Jochanan ben Zakkai! Deze was dan ook bekend om zijn zacht en meegaand karakter, en werd uit dien hoofde voor ongeschikt gerekend aan het hoofd van het Jodendom te staan, toen dit na den val van Jeruzalem dringend behoefte aan eenheid had. Als gezaghebbende is toen R. Gamaliël in zijn plaats getreden, de man die al de goede daden der heidenen uit hoogmoed verklaarde en hen daarom de hellestraf waardig achtte. Pleiten dus R. Jochanans verdraagzame woorden niet sterk voor de stemming der schriftgeleerden in het algemeen, het is ook niet waarschijnlijk, dat een lezer van dezen tijd een diepen indruk krijgt van die vrijzinnigheid, waar zij zich vertoont naast die bittere verklaringen van Spr. 14 : 34 in den mond van de beroemdste rabbi's dier dagen [1]). En wanneer hij dan bij de passage, die leert dat de Israëliet en de heiden met verschillende maten gemeten worden, het oog laat vallen op den rand van zijn boek, dan vindt hij daar de zoo goed als officiëele verklaring van „Rasji": Israël is steeds hemelsgezind en denkt niet om de vergelding (zijner goede werken), maar de heiden verricht ze alleen met het oog daarop, en anders heeft hij er berouw over.

Me dunkt. deze bladzijde des Talmuds zal ondanks R. Jonachans spreuk de verdraagzaamheid niet zeer bevorderen. Heeft om deze reden Rabbinowicz in zijn zoogenaamde vertaling ze weggelaten [2])?

Wat in het werk van den heer Tal op R. Jochanan's gezegde volgt, in waarheid echter in een ander tractaat staat [3]), en ook in Sifra [4]) voorkomt: „de heiden

1) Vgl. Laatste eeuwen II 388 vv.
2) Leg. civ. d. Th.
3) Sanh. 59 a.
4) Op Lev. 18 : 5.

die zich met de Wet bezig houdt is zoo goed als een hoogepriester", is een sterke proeve, hoe een tekst een geheel anderen zin krijgt, als men hem uit zijn verband rukt. Het woord klinkt ook buitendien zeer vreemd. Een heiden die zich met de Wet bezig houdt [1]) evengoed als een hoogepriester — wat beteekent dat? Is hij in zijn soort even goed? Dat beduidt niets, als de soort niet deugt. Is hij in Gods schatting evenveel waard? Dat is voor een Israëliet de verdraagzaamheid wel wat ver gedreven. Het verband is alles behalve duidelijk, en ik vrees dat ook de heeren Joodsche apologeten, die het woord met zooveel voorliefde aanhalen, den samenhang niet goed doorzien. Daarenboven vertalen zij het fout. Er wordt hier gehandeld over de zeven „Noachische geboden," waaraan ook de heiden in het land Israël gebonden was, en gediscussiëerd over de vraag, wat al dan niet hiertoe behoorde. Daarbij laat de Gemara zich volstrekt niet verdraagzaam over de heidenen uit. Als een hunner een Jood slaat, is hij des doods schuldig. Ook als hij sabbat viert; en dat hem dit verboden is, wordt uit de Schrift bewezen. In het algemeen, als hij zich met de Wet bezig houdt, is hij des doods schuldig; bij welke gelegenheid gevraagd wordt, hoe dit te rijmen is met het gezegde: al is hij ook een heiden en een die zich met de Wet bezig houdt, hij is als een hoogepriester; want in Lev. 17 : 5 staat: „de mensch — niet de priester, Leviet of Israëliet — die ze doet, zal er door leven." Waarop het antwoord volgt: de geboden waaraan de heiden gebonden is zijn slechts de Noachische.

Wat het gezegde dat hier in de discussie geworpen

---

1) In Sifra: die de Wet doet.

wordt beteekent, weet ik niet; maar de uitdrukking „h o e w e l heiden en wetsonderhouder" klinkt alles behalve verdraagzaam. Er wordt blijkbaar een geval ondersteld, waarin een mensch, hoewel in die ongunstige omstandigheden verkeerend, toch op één lijn staat met den hoogepriester; dat zij gelijkelijk verplicht zijn de Noachische geboden te onderhouden, dat zij evenzeer beschermd worden door de staatswet, of iets anders.

Zijn dus in deze zaak de citaten der Joodsche apologeten niet betrouwbaar, met dit aan te toonen, wil ik niet loochenen, dat niet sommige rabbijnen, evenals R. Jochanan, zich verheven hebben tot het beginsel: de godsvrucht der heidenen is in Gods oog evenveel waard als de wetsonderhouding der Joden. Het is mogelijk; want gelukkig gaat wel eens de natuur ten goede boven de leer. Maar de leer, de gewone, algemeen gangbare, overal voorkomende opvatting was zonder twijfel de besliste achterstelling van den heiden bij den Jood.

Hoe kon het anders? Israël is het uitverkoren volk van den God, die hemel en aarde geschapen heeft en alles regeert — was niet een klank, een dood dogme, maar het hart van der Joden geloof. De heidenen zijn de van God vervreemden; ook hun is de Wet aangeboden, maar zij hebben haar verworpen, omdat zij goddeloos zijn. Aan welke gruwelen zijn zij niet schuldig! Zelfs de Noachische geboden (de overheid te eeren, God niet te lasteren, geen afgoderij of bloedschande te plegen, niet te moorden, te rooven en bloed te gebruiken) willen zij niet onderhouden. Trouwens, om Gods gunst en het eeuwige leven te erlangen, zou hun dit niet baten. Zij zijn bestemd voor de Gehenna. Israël en de heidenwereld zijn als twee kranken; genen schrijft de

arts een streng diëet voor, aan deze staat hij alles toe: immers, er is toch niets aan te doen! [1])

Hoe kon met zulk eene overtuiging een verdraagzame en liefderijke behandeling gepaard gaan, vooral wanneer de Jood door den heiden geplaagd, geminacht, vervolgd werd?

Inderdaad kwam zulk eene gezindheid wis even zeldzaam voor als uitdrukkingen van waardeering en hoop: de rechtvaardigen onder de heidenen beërven het eeuwige leven, en dergelijke, die de Joodsche apologeten zoo gaarne zwaar laten wegen.

Een Jood heeft volgens de doorgaande leer van den Talmud geenszins jegens hen dezelfde plichten als jegens den geloofsgenoot.

Daar korte gezegden licht buiten hun verband een anderen zin schijnen te hebben dan bedoeld was, dunkt het mij wenschelijker, één plaats van eenigen omvang door te loopen dan een reeks aanhalingen te geven.

Dat de Talmud leert: een heiden stort men wel niet in gevaar, maar men redt hem er ook niet uit, wordt door Grünebaum [2]) zooveel mogelijk vergoelijkt en getemperd in: men mag hem geen bijzondere liefde bewijzen. Maar de beschouwing van de plaats in haar verband maakt alle verontschuldiging ijdel. Laat ons zien!

Van het tractaat A b o d a z a r a, „de afgoderij", luidt misjna 2 : 2 aldus: „Eene Israëlietin mag geen heidin als vroedvrouw helpen, omdat zij anders een kind dat tot afgodendienst bestemd is in de wereld brengt; maar het is wel geoorloofd, dat eene heidin eene Jodin bijstaat.

1) Plaatsen bij Weber 64 ff.

2) S. 207 ff.

Ook zal eene Jodin het kind eener heidensche vrouw niet zogen; omgekeerd wel, mits in het huis der Jodin." Hierover disputeert nu de Gemara [1]. R. Meîr was van oordeel, dat het ook niet vrijstond, de hulp van eene heidensche vroedvrouw in te roepen, omdat deze onder verdenking lag het kind te willen vermoorden. Doch de meerderheid der schriftgeleerden meende, dat het wel mocht, mits de barende niet alleen met haar bleef, maar er andere Jodinnen omheen stonden om toe te zien. R. Meîr vertrouwde de zaak ook dan niet; evenmin als hij vergunde dat eene heidin een Joodsch kind onder toezicht zoogde: zij mocht het eens ongemerkt bij de geboorte de slapen indrukken of bij het zogen haar borsttepel met vergif besmeren! Het laatste gevaar vindt hij nog grooter dan het eerste. Nu wordt hierbij een andere leering der Tannaîm te berde gebracht, nl. eene Jodin mag een heidensche als vroedvrouw tegen betaling helpen, maar niet gratis. R. Jozef zei, dat men dit had verordend, opdat de vrouwen zich niet door weigering van hulp den haat der heidenen op den hals zouden halen. Ja, hij was van oordeel, dat men om die reden zelfs op sabbat een heidensche mocht bijstaan. Maar R. Abaji was van een ander gevoelen. Men kon immers (als de heidenen zich over dit gemis aan hulpvaardigheid beklaagden, dewijl de Joodsche vrouwen wel op sabbat geholpen werden) hun zeggen: voor onze kinderen, die den sabbat zullen houden, mag men dezen schenden, maar voor de uwe, die dit niet zullen doen, niet. R. Jozef stond zelfs aan eene Joodsche vrouw toe, uit vrees

---

1) F. 26 a, b. Ik deel de plaats verkort mede en laat weg wat niet ter zake dient.

een heidensch kind voor loon te zogen. Maar R. Abaji meende, dat zij zich ook hiervan kon verontschuldigen, door, in geval zij ongehuwd was, te zeggen dat zij ging trouwen; als zij wel gehuwd was, dat zij den toorn van haar man vreesde.

Desgelijks wilde R. Jozef de leer der Tannaîm, dat men heidenen en schaapherders (die een zeer slechten naam hadden) wel niet (in een put) moest werpen, maar er ook niet uithalen, zoo beperken, dat men hen wel uit vrees om loon redden mocht. Maar R. Abaji meende, dat men ook in dit geval zich moest verontschuldigen, door b. v. te zeggen: ik moet mijn zoon van het dak halen (anders valt hij er af), of: er is een dagvaarding voor mij, ik moet haastig naar het gericht. R. Abahoe leerde in tegenwoordigheid van R. Jochanan: Men moet heidenen en schaapherders noch uit gevaar redden noch er in storten; maar ketters, verraders en afvalligen moet men er wel instorten en niet redden. R. Jochanan wilde, op grond van Deut. 22 : 3. de afvalligen hiervan uitzonderen. — Volgt eene discussie, wie in de rubriek der moemarîm, „afvalligen", behooren. — De leermeester zei: men stort wel in gevaar, maar redt niet. Indien men het eerste doet, hoeveel te meer het laatste niet! (dus: waartoe zegt men dit er bij?) Hierop zei R. Jozef ben Chama in naam van R. Sjesjet: De bedoeling hiervan kan alleen zijn, dat wanneer een ladder in den put staat, men dien er moet uithalen, onder voorwendsel, dat het vee er in zal loopen. Rabba en R. Jozef zeiden beiden: de eenige bedoeling hiervan is, dat indien een steen bij den mond van den put ligt, men dien daarmee dekt en zegt: ik moet er mijn vee over drijven. Rabbina zei: als er een ladder in staat, haalt men

dien weg en zegt: ik moet mijn zoon van het dak halen.

In welk een school van haat zijn wij hier! In een school, ja. De zedelijke beginselen, over welker nauwkeurige bepaling gesproken wordt, zijn niets minder dan de heilige en onaantastbare leer der vaderen, der Tannaîm. En wie strijden over de toepassing er van? Wie zijn de mannen, die, een enkele ook met beroep op het gezag van zijn leermeester, wedijveren in het voorstellen van leugens, die men zeggen kan wanneer men aan een in den put gevallene de middelen tot redding beneemt? Geen minderen dan de beroemdste rabbijnen der derde eeuw, Abaji, Abahoe, Rab, „de leeraar," d. i. R. Arecha, volgens de rabbijnen de redacteur van den Jeruzalemschen Talmud. Waarlijk, met zulk een bladzijde vóor oogen, waarvan de geest maar al te goed strookt met de zelfverheffing van het „uitverkoren volk" en de lage plaats den heiden in Gods oog toegekend, met zulk een bladzijde vóor oogen mag men spreken van de leer van den Talmud over de wijze waarop de Jood met den heiden moet omgaan, zelfs al stond zij alleen.

Maar dit is het geval niet. Uitdrukkelijk wordt elders geleerd, dat wanneer de Schrift gewaagt van „uw broeder" of „uw naaste", dit op den heidenschen landgenoot geen betrekking heeft [1]), zoodat men b. v. niet verplicht is, een niet-Joodschen arbeider vóor zonsondergang zijn loon te betalen, gelijk men dit een Israëlietischen huurling volgens de Wet doen moet. Wanneer iemand iets vindt, dan moet hij het den eigenaar teruggeven, te weten als deze een Jood, maar niet als hij een heiden

1) B. Mez. 111b.

is; en dit wordt zoozeer als regel aangenomen, dat de rabbijnen ernstig disputeeren over de vraag, wat te doen als men iets vindt op een plaats, waar meer heidenen dan Israëlieten waren toen het verloren werd, en de slotsom hiervan is: dan behoudt men het. Vindt iemand een vat wijn in een stad, die grootendeels door heidenen bevolkt is, dan behoeft hij het niet te laten omroepen en mag het houden; evenwel staat het hem niet vrij, er eenig voordeel van te trekken, tenzij een Israëliet hem bewijst, dat de wijn kôsjer is [1]. Dat het volgens sommige rabbijnen den Israëlieten vrij stond, van de onkunde eens heidens partij te trekken, om zichzelven te zijnen koste te bevoordeelen, wordt dan ook door eerlijke apologeten erkend [2].

Het is met het oog hierop volstrekt ongeoorloofd, de voorschriften van Schrift of overlevering, waarin het woord „mensch" voorkomt, van alle menschen, Jood en heiden, te verstaan, te minder daar de wetgevers ook andere uitzonderingen maakten en in menig opzicht vrouwen, slaven, vrijgelatenen, proselieten enz. minder rechten hadden dan vrijgeboren Israëlieten.

Hoe met die besliste achterstelling der heidenen de uitspraken te rijmen zijn, waarin weldadigheid en vriendelijkheid jegens den afgodendienaar voorgeschreven worden, is licht te gissen.

Twee drijfveeren, in den grond der zaak grootendeels één, werkten hiertoe samen. Vooreerst de vrees; zachter uitgedrukt: de zucht om den vrede te bewaren. R. Jochanan ben Zakkai, van wien overgeleverd wordt, dat niemand, zelfs geen heiden, hem op straat in het groe-

1) B. Mez. 24 a en b. 2) Grünebaum 216 ff.

ten kon voorkomen, was bekend om zijn meegaand karakter; maar wie is de man, op wiens vriendelijk en eerbiedig gedrag jegens een heidenschen grijsaard zich onze apologeten beroepen [1]), omdat hij zijne leerlingen vermaande, met elk mensch vrede te houden, zelfs met een heiden op straat [2])? Dezelfde Abaji, van wien wij straks hoorden, hoe hij zich afsloofde, om voor zijne geloofsgenooten verontschuldigingen te bedenken, om toch de heidenen niet te helpen of te redden. Nu, de Talmud leert dan ook ronduit, dat men de armen der heidenen ondersteunt, hunne zieken bezoekt, hunne dooden begraaft, — om vrede te houden [3]).

De andere drijfveer was de vrees Gods naam te ontheiligen, een drijfveer, die maakte, dat de schriftgeleerden het zondigen in stilte ook in menig ander geval minder afkeurenswaardig vonden dan de openlijke overtreding. Tot verklaring — zoo noodig — zal één voorbeeld genoeg zijn. „Eens," zoo wordt verhaald [4]), „zond de landvoogd twee soldaten naar R. Gamaliël om bij hem in de Wet onderwezen te worden. Zij leerden van hem Schrift, Misjna, Talmud, halacha's en haggada's. Eindelijk zeiden zij tot hem: uw geheele wet is schoon en lofwaardig, op twee punten na; vooreerst dat gij aan de Joodsche vrouwen verbiedt als vroedvrouwen en zoogsters de heidenen te helpen, terwijl het haar wel vrij staat de hulp van dezen aan te nemen, en dan dat gij het geoorloofd acht, hetgeen aan een heiden ontstolen is te gebruiken, in onderscheiding van hetgeen aan een Jood is ontvreemd. Hierop beval R. Gamaliël oogen-

1) Tal 122. 2) Ber. 17 a.
3) Gittin 61 a, vgl. 5:8, 9. Tal 122, Grünebaum 200 noot.
4) J. Baba Kamma IV, 3 en parall.pl.

blikkelijk, dat het den heiden ontnomene verboden zou zijn, „opdat Gods naam niet ontheiligd wierd."

Me dunkt, het is wèl. Wie heeft tegenover deze getuigenissen, die gemakkelijk zijn te vermeerderen [1]), den moed, te beweren, dat de leer des Talmuds ten aanzien van de behandeling der heidenen op één lijn kan gesteld worden met die van Jezus? „Ik zeg u: hebt uwe vijanden lief en bidt voor hen die u vervolgen; opdat gij zonen moogt zijn van uwen vader in de hemelen, want hij doet zijn zon opgaan over boozen en goeden, en regent over rechtvaardigen en onrechtvaardigen. Want indien gij liefhebt die u liefhebben, wat loon hebt gij? Doen niet ook de tollenaars hetzelfde? En indien gij alleen uwe broeders groet, wat doet gij bijzonders? Doen ook de heidenen niet hetzelfde?"

---

1) Vgl. de bl. 27 vv. behandelde plaats, Bab. Mez. 32 b.

VIII.

Het is ver van mij te meenen, dat in het bovenstaande eenigermate volledig de zedeleer van Jezus en die des Talmuds behandeld zouden zijn. Maar toch meen ik genoegzaam de stelling gestaafd te hebben, waarvoor het bewijs moest geleverd worden: tusschen de zedelijke beginselen van Jezus en de voorschriften van den Talmud gaapt een afgrond, dien het niet mogelijk is te overbruggen. Men moet kiezen, deelen gaat niet. Of de eene òf de andere. Wie ze wil vereenigen, wie de ideëele zedeleer van Jezus, waarbij elk uitwendig gezag een onding is, wil koppelen aan het eerbiedigen en onderhouden eener wet van plichten en vormen, meerendeels dood en alleen werktuigelijk te volbrengen, noodwendig steunende op gezag, is gelijk aan een man die nieuwen wijn in oude lederzakken doet; de wijn gaat gisten, de zakken bersten, en de wijn stroomt weg. Zonder beeldspraak: het zal hem op den duur onmogelijk zijn, die wet stipt in eere te houden; hij zal het lichter met haar opnemen en haar slechts gedeeltelijk vervullen, terwijl ook de zedelijke beginselen niet tot

hun recht komen, maar verminkt, kinderachtig gemaakt worden.

Een afgrond dus tusschen Jezus en het Jodendom.

Ook tusschen Christen en Jood? Waarlijk niet! Want vele Joden zijn — Goddank! — beter dan de Talmud hen maakt, en de Christenen — helaas! — niet alleen slechter dan zij volgens Jezus' beginselen moesten wezen, wat geen betoog behoeft, maar zij laten die beginselen zelfs niet in theorie tot hun recht komen.

Een blik op de Joden! De heer Tal maakt de Joodsche wereld waarin Jezus leefde zeer zwart [1]). Hij noemt haar zedelijk ondermijnd, verdorven, schijnheilig, zedeloos, liefdeloos en vol letterknechten, hoewel innig gehecht aan geloof en nationaliteit, en houdt het voor een zeer gewoon verschijnsel, dat de politieke ondergang van een staat samengaat met zijn zedelijk verval. Hierin dwaalt hij zeer en toont de geschiedenis van zijn eigen volk niet goed te kennen. Immers noch noord-Israël, noch Juda waren diep verdorven, toen zij bezweken voor de overmacht van Assyriërs en Chaldeën, zijn althans niet gevallen ten gevolge hunner slechtheid.

Ook Jezus' tijdgenooten waren bij lange na niet zoo zedeloos als de heer Tal hen schetst. Hij miskent zijn voorvaderen zeer en beziet hen, zonder het te weten, door den bril der Evangelisten en der Christen-commentatoren. Het kloek geslacht, dat zich liet uitplunderen en plagen, wanneer men maar niet raakte aan hetgeen hun het dierbaarst was, hun godsdienst, en dat eindelijk voor haardstede en altaar de wanhopige worsteling waagde met het geweldige Rome, het volk, waaraan de heidenen, omdat zij het niet begrepen, te gelijk verachtelijke lafheid en onge-

1) Bl. 129.

loofelijke doodsverachting te laste legden, zou dat eene natie van zedelooze letterknechten geweest zijn? Eerbied voor een heldengeslacht! Eerbied ook voor de warmte en den zedelijken ernst van de vrienden der Wet in die dagen! Onder de Joden van de eerste halve eeuw onzer jaartelling werden de mannen en vrouwen gevonden, die Jezus althans in zoover verstonden, dat zij hem liefhadden en zijne woorden bewaarden, woorden, zoo kostelijk door eenvoud en verheven zin, dat nu nog de vurigste vriend van den Talmud niet verder durft gaan dan de bewering, dat zijne zedelessen even goed zijn als die van den gekruisigde op Golgotha.

Wil men weten, hoe warm het hart der godsdienstige Joden van die eeuw klopte voor waarheid, en hoe het zedelijk gehalte der Wet door hen gewaardeerd werd, men leze het laatste deel van Jozefus' boek Tegen Apion. De schrijver was wis niet een der edelste menschen van zijn tijd; op zijn naam kleeft menige smet; hij is waarschijnlijk een goed vertegenwoordiger van de hooge kringen in Jeruzalem tijdens den val der stad, niet een der besten, niet een der slechtsten. Welnu, welk een warmte, bezieling, diepte van gevoel, als hij over de Wet spreekt en haar lof bezingt! Indien een farizeeuwsch gevormd, aanzienlijk priester, die door eerzucht vaak op een doolweg geleid en als Jood aan het keizerlijk hof te Rome in een scheven toestand geplaatst was, zoo dacht en voelde, hoeveel goeds moet dan niet in den eenvoudigen en onbedorven middelstand geleefd hebben!

Na Jeruzalems val zijn de Joden er zedelijk niet op vooruitgegaan. Vertrapt, zonder staatkundig leven, verstootelingen in elke maatschappij, buiten staat en, met

uitzonderingen, ongeschikt om wetenschap of kunst te beoefenen, waren zij genoodzaakt al hun krachten in te spannen om zich en het hunne te redden uit de strikken, eerst der heidenen, later der Christenen, en waren hunne eenige leidslieden schriftgeleerden. Toen kon het rabbinisme, veel meer dan vroeger en steeds nadrukkelijker, hen kneden naar zijn wil. Onder de van een vaderland verstoken zonen Israëls heerschte de wettelijkheid met haar verderfelijken nasleep schier onbeperkt, en bluschte het geestelijk leven uit.

Toch niet gansch en al.

Getuige die verzameling van schoone spreuken uit den Talmud, die toonen, hoe in het hart zelfs dier woordvoerders van de Wet, dier handhavers van de vormen, het gezond, warm gevoel voor hetgeen waarachtig schoon en rein is, niet geheel was verdoofd, maar zich telkens deed gelden.

Getuige die voorliefde der geloovigen voor Schrift en haggada, in het oog van „Israëls lichten" een bedenkelijk teeken des tijds, een zaak dus, waarvoor zeker zij, die liever werden getroost en bemoedigd dan geoefend in haarkloverijen, zelven zich schaamden, maar die inderdaad het bewijs levert van gezonder leven dan uit folianten vol casuïstiek spreekt.

Getuige die breede rij van Joodsche schrijvers, ook uit de middeleeuwen, die zedelessen gaven en met warmte handhaafden, welke voor de moraal der Christenen van dien tijd volstrekt niet behoeven onder te doen; men zie de bloemlezing, die Leopold Zunz er van gegeven heeft [1]).

Getuige, eindelijk, wat de Joodsche apologeten van

---

1) Gesamm. Schr. I, 60 ff.

onzen tijd doen. Dat zij door verdraaide citaten van hun Talmud de eer ophouden, is niet fraai, en dat zij zoo weinig in staat zijn dat werk onbevooroordeeld te beschouwen, komt uit gebrek aan historischen zin voort en uit den invloed van hun kerkelijke positie. Maar afgezien van hetgeen voortvloeit uit hun standpunt als strijders tegen andersdenkenden, is het zeer verblijdend op te merken, welken weg zij inslaan om den Talmud te prijzen. Zij plaatsen zooveel mogelijk al wat specifiek Joodsch is op den achtergrond en halen er met voorliefde allerlei uit wat algemeen menschelijk, zuiver moreel is. Zoo bewijzen zij, dat ook het hedendaagsche Jodendom een niet te versmaden zedelijk gehalte heeft. De doodende beginselen der schriftgeleerden hebben in al die eeuwen, zelfs onder de ongunstigste omstandigheden, Israëls geestelijk leven niet weggenomen. De Joden zijn beter dan de Talmud.

En de Christenen? Met opzet heb ik nergens van Christelijke moraal gesproken, omdat het kortweg belachelijk is, hetgeen Jezus heeft gewild en hetgeen de Christenen hebben verwezenlijkt in één adem te noemen. De geschiedenis der Christelijke Kerk is eene aaneenschakeling van mislukte pogingen om zijne beginselen aan eene vereeniging ten grondslag te leggen, misschien juister: een vereeniging te bouwen op denkbeelden, die men voor zijne beginselen hield, maar die er zeer weinig overeenkomst mee hadden. In de R. Katholieke Kerk is de verderfelijke richting die hem gedood heeft, de wettelijkheid, diep doorgedrongen, en het beginsel van gezag, dat vloekt met zijne opvatting van 's menschen roeping, zooveel mogelijk gehuldigd. Daar heeft evengoed als in het Jodendom de Casuïstiek hare slachtoffers gemaakt.

Iets minder ver dan de Roomsch-Katholieke Kerk staan de Protestantsche genootschappen van Jezus af. Wel hebben zij Paulus meer tot zijn recht doen komen dan hem, maar zij hebben althans den mensch niet zóo gekneveld als Rome. Hunne toongevers hebben dat echter maar al te vaak willen doen; vele Protestantsche dogmatisten, van kort na de Hervorming af tot nu toe, hebben bij het nauwkeurig omschrijven der waarheid en het verketteren van andersdenkenden in wettelijkheid met de steilste rabbi's gewedijverd. Het lage standpunt, waarop de Christelijke Kerken staan, bewijst genoegzaam, hoe weinig het gros harer zonen in staat is zich tot Jezus' hoogte te verheffen.

Ten gevolge dier toenadering van weerszijden, de verblijdende bij de Joden, de betreurenswaardige bij de Christenen, is de afstand tusschen beiden bij lange na niet zoo groot als die tusschen de beginselen van Jezus en die van den Talmud, en is het volstrekt ongeoorloofd, de Joden aansprakelijk te stellen voor al wat in den Talmud staat en daartegenover de Christenen te behandelen als levende getuigen der heerlijkheid van Jezus' beginselen.

Maar dit neemt niet weg, dat wij het een voorrecht moeten achten, onder den invloed van het Evangelie op te wassen, en een ramp, den Talmud ten richtsnoer van geloof en wandel op den levensweg mee te krijgen.

Het gaat niet aan, deze stelling te staven door eene vergelijking van het zedelijk gehalte der Joden en der Christenen. Dit toch is het gevolg van vele samenwerkende oorzaken. Maar leerzaam is het, de aandacht te vestigen op den geestelijken strijd in den boezem van beide gezindten.

Wij mogen immers op de instemming zoowel van den rechtgeaarden Jood als van den Christen rekenen, als wij de zedelijke beginselen van Jezus de ware noemen? Ook de vriend van den Talmud kan zich geen reinere denken. Welnu, hebben te allen tijde sommige Joden — zelfs schriftgeleerden — meer of min duidelijk beseft, dat het leven volgens deze beginselen dat is wat God eigenlijk vraagt, en hetwelk in den grond der zaak van meer waardij is dan de stipte opvolging der uitwendige geboden, overeenkomstig dit besef de gemeente te hervormen en dientengevolge de knellende banden van den Talmud losser te maken, is eerst na Mendelssohn beproefd, maar nog ach zoo schroomvallig en ten halve. Eenige voorvaderlijke inzettingen te laten varen, andere streng aan te houden, uit vrees voor „de wijsheid der heidenen", d. w. z. uit vrees onwillekeurig in zeden en gebruiken dichter bij de Christenen te komen dan voor het afgezonderd bestaan des Jodendoms wenschelijk wordt geacht, dat is geen vrucht van een levenwekkend beginsel. Naast allerlei vrijzinnigheid, naast schromelijke verwaarloozing van vele geboden der Wet en der schriftgeleerden, omdat het lastig is ze te onderhouden, blijven verscheiden inzettingen schier zonder tegenstand in wezen, die aan een gezond gemoed hinderlijk moeten zijn.

Hoe toch kan een zoon Israëls dagelijks in zijn plichtgebeden smeeken om den herbouw van Jeruzalem en de herstelling van den troon Davids, „snellijk, in onze dagen"? Daarnaar verlangen zij immers niet! en om de verdoemenis der verklikkers en den ondergang van goddeloozen en vijanden? Dit meenen zij toch niet!

Hoe is het mogelijk, dat de verfoeilijke Kôl-nidrê-plechtigheid nog, niet slechts in stand, maar in eere

blijft? Op den avond vóor den Grooten Verzoendag treden in de synagoge, zoodra de voorbidder op zijn plaats gekomen is, eenige woordvoerders der gemeente tot hem en verkrijgen de vergunning tot bidden en de macht alle geloften te ontbinden; waarop de voorganger driemaal met luider stem, terwijl de gemeente het zacht nazegt, uitroept: „Alle geloften, ontzeggingen, vervloekingen, verwenschingen, toewijdingen, beloften, eeden, die wij beloven, afleggen en onszelven opleggen, van dezen Grooten Verzoendag af tot den volgenden, die ons ten zegen over ons moge aanbreken! over die alle hebben wij reeds vooraf berouw; zij alle mogen zijn ontbonden, ongeldig, opgeheven en nietig; zij binden niet en hebben geen kracht. Mogen onze geloften geen geloften zijn; wat wij ons ontzegd hebben, zij ons niet ontzegd; wat wij gesproken hebben, zij geen eed! Schenk vergiffenis aan de geheele gemeente der zonen Israëls en aan den vreemde die in haar midden woont, want bij geheel het volk geschiedt het bij vergissing. Vergeef toch de zonde van dit volk naar de grootte uwer genade, zooals gij het altijd vergeven hebt van Egypte af tot nu toe enz."

Men zou zeer onbillijk handelen, wanneer men op grond hiervan de Synagoge beschuldigde, opzettelijk de geloovigen te leeren den meineed niet te achten, door bij voorbaat al hunne geloften te ontbinden. In de gebedenboeken gaat aan het formulier vaak een waarschuwing vooraf, dat men hierbij alleen mag denken aan geloften en eeden, bij vergissing, in overijling of opgewondenheid, gedaan en waarover men daarna berouw heeft. Dat dit de bedoeling der plechtigheid is, blijkt uit de woorden der bede zelve: „het is eene vergissing!"

De Synagoge wil slechts te gemoet komen aan de zwakheid der menschelijke natuur. De mensch is zoo slecht; zoo licht zegt hij in hartstocht te veel; met angst gaat hij daarom een nieuw jaar in: hoe vaak zal hij zich daarin niet „verspreken"! Hiervoor bidt hij bij voorbaat vergiffenis af.

Maar al bedoelt de Synagoge hiermee niets kwaads, zij voedt niettemin toch daardoor in dit opzicht hare kinderen heel anders en veel slechter op dan Jezus met zijn: niet slechts elke meineed, maar zelfs iedere verzekering is uit den Booze. Wie dit laatste toejuicht, zelfs zijn best doet om een parallel er van in den Talmud te vinden, voor hem moet immers die bede een gruwel zijn?

Om welke reden houdt het Jodendom deze en andere instellingen, waarvoor eigenlijk zijn beste zonen te edeldenkend zijn, in wezen?

Deze vraag is gemakkelijk te beantwoorden.

De Talmud is blijkens de uitkomst, voor één reusachtig werk volkomen berekend geweest: hij heeft de Joden bij elkaar gehouden. Er is in de richting, waarvan hij de vrucht en de getuige is, een ontzaglijk groote kerkvormende kracht. Natuurlijk. Hij bepaalt nauwkeurig, waaraan de geloovigen zich hebben te houden, en een duidelijk program is een eerste vereischte voor ieder die een goedgesloten vereeniging wil vormen. Niet minder noodzakelijk is het tot dit doel, de eischen niet te hoog te stellen, maar ze pasklaar te maken voor den grooten hoop. De Talmud heeft dit gedaan. Men behoeft geen bijzonder goed mensch te wezen om een Talmudisch Jood te zijn. Van den anderen kant wijst hij den weg om boven anderen uit te munten zonder te dwingen

tot hartsverbetering. Wees een schriftgeleerde, en gij zijt een vorst in Israël. Zijt gij daarenboven een edel mensch, uitstekend! Maar ook buitendien staat gij reeds door wetskennis hoog. — Juist! Zoo vormt men een goed gesloten gemeenschap, een Kerk. Denzelfden weg heeft Rome ingeslagen, en met goed gevolg. Ook enkele Protestantsche genootschappen hebben het beproefd, maar zij maken naast het Jodendom en Rome een povere figuur: het gaat hun slecht af. Zelfs Rome heeft de kunst niet zoo goed verstaan als de Talmud.

Maar hoe minder een vereeniging die kunst verstaat, des te beter! Want zij wordt niet beoefend dan ten koste der zedelijkheid van het edelst allooi. Zij houdt in wezen den geest van bekrompenheid, onverdraagzaamheid, letterknechterij, vormelijkheid; zij kweekt de middelmatigheid aan en werkt verlammend op den mensch wiens gemoed krachtig naar boven streeft.

Bij de Joodsche en Christelijke kerkelijke grootmachten vergeleken, is Jezus ten deze een stumper: hij heeft zelfs niet één uur een gemeentetje bij elkaar kunnen krijgen, naar zijne beginselen gevormd.

Maar hij heeft ook iets anders gewild en gedaan: den clubgeest bannen en ten gevolge daarvan telkens weer den vrede in de Kerken breken. Gedurig werpt hij onder de menschen een vuur dat loutert. Zijn beeld, zijn woorden, zijn geest, door de overlevering van geslacht tot geslacht voortgeplant, zijne beginselen, waarmee hetgeen in het gemoed der edelste menschen omgaat zoo uitnemend strookt, laten der menschheid geen rust. Hoe minder men het Evangelie krachteloos maakt, hoe meer men het vrij werken laat, des te minder uiterlijke eenheid, des te krachtiger protest tegen alle ketening van ge-

dachte, gezindheid, streven naar hooger, des te stouter ontwikkeling van iederen aanleg ten goede, des te inniger besef van persoonlijke verantwoordelijkheid, des te zegenrijker arbeid ten beste der menschheid.

Indien het niet onverschillig is voor een mensch, in welken kerkelijken dampkring hij opgegroeid is en leeft, maar integendeel de godsdienstige denkbeelden en gebruiken, waarmee hij vertrouwd is geworden, invloed hebben op zijn karakter, dan zijn de Christenen, hoewel met onderscheid, ten dezen zeer bevoorrecht boven de Joden. De Christelijke Kerk toch is beter, heilrijker voor haar leden dan het Jodendom, omdat het in haar, trots pausen en conciliën, synoden en belijdenisschriften, nooit gelukt is de stem des gemoeds, dat protesteert tegen het onware en gebrekkige, te smoren en de vrijheid der geesten te breidelen. Als vereeniging is zij zwak in vergelijking met het Jodendom. Wat zijn de Joden, bij hun betrekkelijk gering aantal, sterk door hunne gehechtheid aan elkaar, hun besliste neiging om voor elkander tegen anderen partij te trekken! Maar die kracht, vrucht van den Talmud, is inderdaad hun zwakheid, en daartegenover zegenen wij Jezus, die in plaats van vrede het zwaard bracht, maar het zedelijk kapitaal der menschheid onnoemelijk vergroot heeft.

Het Evangelie maakt geen Kerken, wel menschen.

18
4/ 9Dr

GEDRUKT BIJ H. C. A. THIEME TE NIJMEGEN.